



Ove godine 7. oktobra navršilo se 450 godina od čuvne pomorske bitke kod Lepanta koja se odigrala istoga dana 1571. godine. Pomorsku bitku galija epskih razmjera evropski historičari su označili kao sudbonosni događaj za opstanak hrišćanske civilizacije u Evropi.

Bitka je vođena između udružene hrišćanske flote (*Sveta liga*) i flote Otomanskog carstva. Krvavi sudar brodova na vesla historičari su rangirali u najveću bitku brodova tog tipa u istoriji i jednu od najvećih pomorskih sukoba uopšte.

U brutalnom sudaru učestvovao je cijeli hrišćanski dio Mediterana, borbenim sredstvima, ljudstvom, finansijski. U sastavu flote *Svete lige* bile su i galije ošam gradova Istočnog Jadrana: Kotora, Krka, Cresa, Raba, Hvara, Kopra, Trogira i Šibenika.

U spomen na velike žrtve tada živućih ljudi u odbrani svog hrišćanskog identiteta svake godine 7. oktobra Pomorski muzej u Kotoru i Centar za kultura Grada Krka (Hrvatska) naizmjenično organizuju zajedničke prigodne manifestacije. Jedne godine dešavanja su u Kotoru, a slijedeće na Krku, na koga je ove, jubilarne godine, pao red za organizaciju. Tim događajim i Lepantskoj bitki posvećeno je ovo izdanje našeg njuzletera.



Jedra Boke je mjesečna publikacija
Pomorskog muzeja Crne Gore
oktobar 2021. godine

Direktor Pomorskog muzeja
Andro Radulović

Savjet Pomorskog muzeja

Od 14. septembra 2017. g. formiran je
Savjet Pomorskog muzeja koji će naredne 4
godine raditi u sljedećem sastavu:

Đuro Beli Prijić, predsjednik

Draško Dragaš, član

Dragana Lalošević, član

Vesna Prlja, član

Slavko Dabinović, član

Prijatelji i saradnici

Mr Mileva Pejaković Vujošević

Prof. dr Antun Sbutega

Prof. dr Gracijela Čulić

Don Anton Belan

Dr Stevan Kordić

Stefan Dabinović

Prof. dr Milenko Pasinović

Milan Sbutega

Zoran Radimiri

Željko Brguljan

Petar Palavršić

Slavko Dabinović

Radojka Abramović

Jelena Karadžić

Ilija Mlinarević

Milica Vujović

Smiljka Strunjaš

Danijela Nikčević

Jedra Boke sadržajno i tehnički oblikuje
Drago Brdar



Pomorski muzej Crne Gore Kotor

Trg Bokeljske Mornarice 391 Kotor, 82000

Telefon: +382 (0) 32 304 720

Fax: +382 (0) 32 325 883

Website: www.museummaritimum.com

e-mail: pom.muzej.dir@t-com.me

Pomorski muzej Crne Gore u Kotoru nastao je postepenim razvitkom prvobitne zbirke Bratovštine Bokeljska mornarica, utemeljene oko 1880. godine, koja je od 1900. godine otvorena za javnost, a 1938. godine preuređena i otvorena na prvom spratu sadašnje muzejske zgrade, barokne palate plemićke porodice Grgurina iz početka XVIII vijeka, koja je od 1949-1952. godine kompletno restaurirana i adaptirana za potrebe Muzeja. Danas je Pomorski muzej institucija kulture Republike Crne Gore.

Misija Pomorskog muzeja Crne Gore u Kotoru je da čuva sjećanje naše zajednice na bogatu pomorsku istoriju Boke Kotorske i njeno izuzetno kulturno nasljeđe.

Lepantska bitka – 450 godina

Opšta turska ofanziva na hrišćansku Evropu, koja je karakterisala situaciju sredinom 16. vijeka, zaustavljena je raspadom i povlačenjem Otomanske flote pred herojskim nalletom hrišćanske armade. Ipak, pobjeda u bitki u konačnici nije donjela rezultat u odnosima snaga. Hrišćani su sami pretrpjeli velike gubitke, a zbog međusobnog antagonizma i interesne razdvojenosti nisu preduzeli ništa da uspostave dominaciju na Mediteranu koji je i dalje ostao izložen turskom uticaju.

Suprotno tome, Turci su, zahvaljujući ogromnom potencijalu i resursima carstva, uspjeli da se oporave relativno brzo i ponovo postanu ozbiljna pomorska prijetnja, doduše nikada više s ubojitosti kao prije Lepantske bitke.

Ovu veliku godišnjicu Krčani su obilježili sa više memorijalnih događaja u sklopu svoje već tradicionalne manifestacije *Štorija o galiji Cristo Ressussitato (Uskrsli Krist)* čiji je središnji dio bila izložba *Lav sv. Marka – simbol Serenissime*, autorke **Radojke Abramović**, muzejske savjetnice našeg muzeja. Ova izložba otvorena je 8. oktobra u galeriji *Decumanus*.

U istoj galeriji 24. septembra velika pomorska bitka i pobjeda *Svete lige* nad Osmanlijama, predstavljena je kroz izložbu *Grbovi, zastave i znakovlje na ratnim galijama saveza Svete lige u pomorskoj Bitki kod Lepanta*, autora **Mladena Stojića, Veronike Žuvić, Tee Perinčić** i **Nenada Labusa**.

Ponovo u istoj galeriji 7. oktobra, predstavljen je recentni izdavački projekat Centra za kulturu Grada Krka – monografija *Lepant 1571. i krčka galija: itinerari istraživanja*, autora **prof. dr Slavena Bertoše**.

Po završetku promocije u Krčkoj katedrali održana je misa za sve poginule, a od 6. do 11. oktobra, uz grob **Ludovika Čikute** u krčkoj katedrali je postavljen informativni pano s višejezičkim deskripcijama koje govore o istoriji krčke galije i životu njenog zapovjednika.

U petak, 8. oktobra, održana je promenade Počasne čete Kravat pukovnije koja je u dva navrata, s pješačkim i konjičkim sastavom, prošla središtem krčke starogradske jezgre i dijelom rive. Po završetku je otvorena izložba *Lav sv. Marka – simbol Serenissime*.

U Kotoru smo povodom obilježavanja 450 godina od bitke kod Lepanta 30. septembra upriličili predavanje sa temom *Lepant 450*. Predavači su bili **Slavko Dabinović**, bivši bibliotekar našeg muzeja sada u penziji, i **Ilija Mlinarević**, kustos Pomorsko-tehničke zbirke Pomorskog muzeja. To je bio treći projekat Pomorskog muzeja Crne Gore Kotor koji je posvećen obilježavaju 450 godina od bitke kod Lepanta.

Planirali smo da krajem 2021. godine izađe trobroj našeg *Godišnjaka* posvećen 450. godišnjici ove bitke, u kojem će biti evocirane uspomene na ovu značajnu bitku, kao i učešće Boke lja u ovom najvećem pomorskom sukobu do tog vremena.



Palata Grgurina 28. septembra: Slavko Dabinović (desno) i Ilija Mlinarević (lijevo)

Prvi predavač u okviru predavanja pod nazivom Lepant 450 bio je Slavko Dabinović, dugogodišnji bibliotekar našeg muzeja u penziji. On je izložio rad pod naslovom *Boka Kotorska u četvrtom Mletačko-turskom ratu (Kiparski rat) 1570-1573 i doprinos Bokelja pobjedi u Lepantskoj bici 7. 10. 1571. godine*. Nakon gospodina Dabinovića, predavanje sa naslovom *Lepant* održao je kustos Muzeja Ilija Mlinarević. Ovaj događaj odigrao se 28. septembra u izložbenom prostoru na prvom spratu Palate Grgurina.

Izlaganje Slavka Dabinovića

Nekoliko dramatičnih događaja koji su prethodili Kiparskom ratu uveliko su uticali na drastično pogoršanje stanja u Kotoru i Boki Kotorskoj tako da je šesnaesto stoljeće bilo je jedno od najdramatičnijih razdoblja u povijesti Kotora i cijele Boke Kotorske. Prva polovina ovog stoljeća stanovnicima Kotora i Boke donijela je vrlo teške i sumorne dane što je čak dovelo u pitanje i njihov opstanak u ovim krajevima, a kulminiralo je u vrijeme Kiparskog rata.

Snažan potres od 17. juna 1520. godine, oštećio je veliki broj kuća u gradu što je umnogome otežalo život kako gradskog tako i seoskog življa ovog područja.

Napad udružene špansko-mletačke flote 27. oktobra 1538. godine na Herceg Novi i oslobađanje ovog grada od turske okupacije nije donio neko značajno poboljšanje životu stanovnicima ovog grada i njegove okoline.

Sljedeće godine, početkom avgusta 1539. turska flota od preko 100 brodova napala je Herceg Novi. Vraćanju Herceg Novog u turske ruke zapovjedao je kapudan paša **Hajrudin Barbarosa** i istog dana predao se Risan bez pružanja otpora. Nakon predaje Risna, Barbarosa je došao pod Kotor sa cijelom flotom sredinom avgusta i zatražio predaju grada. Poslije par dana opsade Barbarosa se na intervenciju Porte povukao sa cijelom flotom iz Boke i Kotor je ostao neosvojen.

Sljedeća pošast zadesila je Kotor 1563. godine. Jaki potres potpuno je razorio grad. Srušeno je 160 kuća dok su ostale bile jako oštećene i uskoro su se srušile. Cio grad je pretvoren u gomilu ruševina. Dvije trećine stanovništva našlo je smrt pod ruševinama. Da bi tragedija bila veća, poginuo je i veliki broj seljaka iz okoline koji su baš toga dana bili došli na sajam koji se svake godine održavao u Kotoru. Poginuo je i mletački providur grada **Frančesko Priuli** sa porodicom. To je bio najsnažniji potres koji je Kotor doživio u svojoj istoriji do tog

vremena. Sigurno da je ovaj potres morao pogoditi cijelu Boku Kotorsku, ali o tome nema nikakvih podataka.

Takođe velika opasnost za Kotor i Boku Kotorsku javila se kada je turska flota pod komandom **Piale-paše** ušla u Jadran 10. jula. 1566. godine gdje se zadržala do avgusta iste godine. Pred Herceg Novi flota je stigla oko 20. da bi 21. jula 1566. godine doplovila pred Kotor sa 140 brodova od čega 120 galija i nešto malih galija i fusti. Na sreću, pašina flota se povlači iz Boke bez nekih većih ratnih akcija.

Dok se još nisu ni sanirale posljedice potresa iz 1563. i pomenutih nemilih događaja, nastupilo je jedno od najdramatičnijih razdoblja u povijesti Kotora i Boke Kotorske. 1. jula 1570. godine počeo je četvrti mletačko-turski rat iskrcavanjem turske vojske na Kipar, stoga je ovaj rat poznatiji pod imenom Kiparski. Trajao je do 1573. godine i u sklopu kojeg se 7. oktobra 1571. odigrala Lepantska bitka, posljednja bitka vođena galijama i najveća pomorska bitka u dotadašnjoj istoriji pomorskog ratovanja. Tursko-mletački rat vodio se između Osmanskog carstva i Mletačke Republike za dominaciju u istočnom Sredozemlju. Sukob je započet napadom na ostrvo Kipar i završio se turskim osvajanjem Kraljevine Kipra, koji je ostao u turskom posjedu i nakon izgubljene Lepantske bitke, u kojoj su Turci bili poraženi na moru, što je ipak rezultiralo njihovim gubitkom pomorske prevlasti u Sredozemlju.

Još od marta 1569. godine Osmanlije su zahtijevale od Venecije predaju Kipra, koji je bio u mletačkim rukama od 1489. godine. 28. marta 1570. godine izaslanik osmanskog sultana Selima II Kubat kan, stigao je u Veneciju u pratnji mletačkog sekretara **Alvisa Buonrizza**, donoseći zahtjev za predaju Kipra, pod izgovorom da je nekad pripadao islamu, i da su na otoku krstaši često nalazili utočište, a Mlečani nisu mogli ili ih nisu htjeli zarobiti i isporučiti kako je bilo dogovoreno, i privesti ih osmanskoj pravdi. Sultan **Selim II** pošto je osigurao kontrolu nad Balkanom, pokazao je pretenzije prema Kipru kao ogromnom i bogatom mletačkom posjedu koji se nalazio nekoliko kilometara od njegovih obala, za koji je Venecija plaćala Turcima godišnji danak od 8.000 dukata a koji bi im obezbijedio siguran pomorski put za hodočašće u Meku. Venecija je ovaj ultimativni zahtjev odbila i odmah započela sa pripremama za rat. Novi mletački dužd **Alvise I Mocenigo** poslao je zahtjeve za pomoć po ci-

jelaj Evropi, čak i carigradskom patrijarhu, da potakne Moreju sa svojim vjerskim poglavari-
ma na pobunu i ruskom caru **Ivanu Groznom** da izvrši kopneni napad na Otomansko carstvo.

Turski sultan Selim II, krenuo je na osvajanje Kipra s flotom od 200 galija, ne računajući transportne, 50.000 vojnika, 3.000 specijaliziranih vojnika za opsadu gradova i 2.500 konjanika. Glavnim komandantom imenovan je **Lale Kara Mustafa-paša**, kojem je dodijeljen Piali-paša za komandu nad mornaricom. Turci su se pod zapovjedništvom Lale Kara Mustafe paše iskrcali 1. jula 1570. prepadom kod Limasola, a zatim je 3. jula slijedilo iskrcavanje drugog dijela vojske u zalivu Saline (Larnaka), gdje nije bilo nikakvog otpora Mlečana. 15. na 16. avgusta u toku noći Turci su provalili u grad Nikoziju. Hiljade stanovnika odvedene su kao robovi. Uskoro su se predali Turcima Limasol i Larnaka, kao i mnogi kašteli u planinama sjeverno od Nikozije, gdje je mali broj kiparskih plemića prihvatio prelazak na islam da bi zadržali svoje posjede. Opsada Famaguste započela je, 22. avgusta 1570. godine u kojoj se nalazio garnizon koji se u početku sastojao od oko 2.200-3.800 italijanskih pješaka i izvjesnog broja plaćenika.

Famagusta se nakon jedanaestomjesečne opsade 1. avgusta 1571. predala, s uvjerenjem da stanovništvo može slobodno napustiti grad. Mustafa Paša, koji je izgubio više od hiljadu ljudi u opsadi a među njima i svog sina nije se držao dogovora i jedan dio stanovništva je ubio a druge poslao u ropstvo. Zapovjednik tvrđave Famaguste senator **Marcantonio Bragadin** 17. avgusta bio je javno živ oderan a njegova koža, preplanula od izlaganja suncu i ispunjena slamom, podignuta je poput lutke na galiju Mustafe Paše. Trojici ostalih zapovjednika tvrđave odsječene su glave i podignute takođe na pašinoj galiji.

Nekoliko mjeseci prije pada Famaguste, 7. marta 1571. **Papa Pio V** u dominikanskoj crkvi Santa Maria Sopra Minerva u Rimu osnovao je *Svetu Ligu*, koju su u početku sačinjavale Genova, Papinske države i Španska kraljevina. Mletačka Republika se tada odbila pridružiti Savezu ali se, ipak, napokon pridružila Svetoj Ligi 25. maja 1571. godine. Ovaj Savez potvrđen je u prisutnosti Pape, predstavnika španjolskog **kralja Filipa II**, dok su Serenissimu predstavljali dva visoka funkcionera republike. Troškovi *Lige* uglavnom su pali na Španiju i Mletačku Republiku. Nakon izvjesnih neslaganja

učesnika *Lige*, napokon, flota je formirana, a zastavu, koju je blagoslovio papa, svečano je dostavio kardinal **Granvelle don Huanu od Austrije** u bazilici Santa Chiara u Napulju 14. avgusta 1571. godine.

Venecija je još 18. marta 1571. proglasila ratno stanje. Ali i pored tog proglasa Senata, u Boki je providur **Bernardo Contarini** nastojao da bude oprezan. Turci su otpočeli sa zahtjevima o predaji Perasta i Paštrovića a problem je produbljen zadržavanjem četvorice građana koji su pred početak rata donijeli uobičajene poklone sandžaku u Herceg Novom. Zadržani članovi delegacije tek su pušteni kad je počeo rat. Katorski providur Contarini je preduzeo čitav niz akcija za vojno obezbjeđenje grada. Prvo je organizovao široku špijunsku mrežu koja je vrlo uspješno djelovala kako bi bio precizno obaviješten o kretanjima neprijatelja i pripremama napada. Određeni broj ljudi povučen je sa sela u gradove Budvu i Kotor. Posebna pažnja je posvećena kotorskoj tvrđavi i svim glavnim djelovima zidina. Providur Contarini bio je protiv svih vojnih aktivnosti znajući da gradovi nisu dovoljno spremni da pruže jak otpor. Međutim u Kotoru je dio plemstva bio za početak vojnih akcija ali one nisu bile usklađene.

Venecija nije bila sklona pasivnosti nego je upućivala mali broj vojnika pod vođstvom tzv. kondotijera (vojskovođa) koji su trebali da organizuju šire akcije prema Albaniji i primorskim gradovima. Sva četiri kondotijera koja su bila poslata jedan za drugim nisu imali baš nikakvog uspjeha. Početkom aprila 1571. Senat šalje kao trećeg kondotijera, pukovnika **Đakoma Malatestu** u Kotor sa vojskom od 2.500 vojnika. Iako je Malatesta još dobio 200 vojnika sa svom ratnom opremom mislilo se da će doći do neke ozbiljnije akcije ali Malatesta prije nego će krenuti u pohod krenuo je da zapali i opljačka Orahovac, tada pod turskom vlašću ali dogodilo se nešto neočekivano, naišao je na zasjedu i bio zarobljen uz velike gubitke njegove vojske. Kasnije je taj njegov akt ocijenjen kao veoma nebrižljiv i sa malo kriterija, što je dozvolio da ga uhvate bosonogi seljaci i da ga kamenjem osakate i to bez oružja. Ostatak Malatestine vojske podijeljen je Ulcinju, Baru i Kotoru. Na kraju je stigao i četvrti mletački kondotijer konte **Sarra Martinengo** sa 600 vojnika Francuza. U to vrijeme je sa vojskom iz Grčke u Albaniju prodro anadolijski **Beglerbeg** tako da je Martinengo samo mogao pokušati pružiti otpor nadmoćnijoj vojsci.

Inače, konte Martinengo ostao je u lošoj uspomeni zbog predaje Ulcinja, loše je vodio vojnu akciju na Herceg Novi, a posebno što je njegova vojska sastavljena od francuskih plaćenika pričinila ogromnu štetu po Kotoru i okolini. Vojnici su ulazili nasilno u kuće, koje su bile zaključane i bez gospodara umrlih od kuge, odnoseći ono što je bilo najbolje. Takođe uništili su sve stanove koji su im bili dodijeljeni palili su podove i grede. Kasnije Kotorani su izjavili da su ovi vojnici počinili puno više štete nego potres iz 1563. godine, koji je ošteti veliki i najbolji dio grada Kotora, prema uvriježenom mišljenju jedan od najnaprednijih gradova na obali postao je najoštećeniji i najopustošeniji. Kotoru u koji nikad nije ušla vojska ogromnu štetu nanijeli su francuski plaćenici.

Najveća opasnost Kotoru, kao i svim ostalim mletačkim gradovima na Crnogorskom primorju, zaprijetila je u ljeto 1571. godine za vrijeme turske pomorske ofanzive u Jadranu. Krajem aprila 1571. velike turske kopnene i pomorske snage pošle su iz Carigrada prema Balkanu i Jadranu. U julu 1571. godine velika turska flota prije nego će otploviti za Lepant uplovila je u Jadransko more s galijama pod komandom **Perhat-paše** u čijem sastavu su bili **Uludž-Alija** i kalabrijski poturica gusar **Karakodža** (Crnooki). Na vijest o dolasku turske flote u Veneciji je zavládala prava panika. Hitno su preduzete mjere za odbranu dalmatinskih gradova, dok su gradovi na južnom Jadranu prepušteni sudbini. Već krajem jula Turci su opsjeli i napali grad Ulcinj sa 30 galija kao i sa kopnenim snagama da bi se nakon osmodnevne borbe Ulcinj predao. Uludž Alija izvršio je strahovit pokolj nad Arbanasima koji su se predali, a rektora i vojnog zapovjednika grada pustio slobodno u Dubrovnik. Grad je opljačkan i zapaljen. Odbranom grada zapovijedao je spomenuti kondotijer konte Martinengo. Odmah nakon pada Ulcinja, početkom avgusta 1571. godine Bar se odmah predao čim se saznalo za pad Ulcinja. Barski providur **Aleksandar Donato** kad je vidio da je pao Ulcinj, još prije nego su Turci stigli na domak grada poslao je gradske ključeve Uludž Aliji. Oko 800 vojnika koji su branili grad bačeni su na galije. Zbog toga je mletačka vlada 2. novembra prognala Donata zauvijek, a ako bude uhvaćen da se dovede u Mletke i objesi između dva stuba, nogama na gore. Mletački zapovjednik posade **Vidaccioni** tajno se dogovorio s Perhat-pašom da preda grad, da pusti posadu gradske odbrane, da izađe iz grada s razvijenim barjakom i da se ukrca na brodove za

Dubrovnik, kako je ranije učinila i posada grada Ulcinja. Kad je mletačka posada izašla iz Bara ušla je turska vojska i prema jednom izvoru, u katedrali dok je nadbiskup **Ivan Bruni** govorio misu pred narodom, Turci su uhvatili nadbiskupa, po jednoj verziji bio je obješen u punom ornatu, a po drugoj vjerodostojnijoj bačen na galije, da bi poginuo u Lepantskoj bitki.

Kalabrijski poturica gusar **Karakodža** (Crnokoki) sa 18 brodova kao dijela flote Uludž Alije, alžirskog paše uplovio je u Boku krajem jula mjeseca. Gusar **Chiozzotto** iz sastava Uludž Alije 5. avgusta je sa oko 10 brodova napao Perast s namjerom da ga spali. Razorili su opatiju sv. Đurđa s crkvom i zapalili u Perastu mnogo kuća. Zatim kad je stigao pred Kotor, Kotorani su izašli iz grada sa određenim brojem vojnika i sakrili se u nekoj šumi u blizini, iznenada su napali i ubili 150 turskih vojnika među kojima spomenutog gusara Chiozzotto i teško ranili Karagodžu, koji je malo kasnije poginuo u bici kod Lepanta.

Na čelu ove flote, kako smo naveli ranije nalazio se Perhat-paša koji je poslao mletačkog kapetana Augustina Barbatija zarobljenog u Baru, da od providura traži predaju grada i zaprijetio pašinom svirepošću. Odgovor providura je bio negativan s odlučnošću da će braniti grad ne samo od Perhat-paše nego i od cijele turske sile. Turci su upozoreni da ukoliko se čauš koji je donio poruku ne skloni ispred grada na njega će biti otvorena vatra iz arkibuza. Kotor je u ovom vremenu bio znatno oslabljen pružanjem pomoći Baru, Ulcinju i Budvi s hranom, oružjem i vojskom. Kontarini se nadao pomoći mletačke flote koja nije stigla ali padom Ulcinja, Bara i Budve otpor Kotorana je dobio veću snagu da se grad ne preda bez velike muke. Na početku ovog rata u Kotoru je bilo svega 100 vojnika i 300 građana, plemića, pučana i zanatlija sposobnih za vojsku. Seljaka iz okoline je bilo 220 ali su morali biti na zemlji, dok je od 500 Peraštana u gradu bilo samo 70. U luci ispred grada Kotora odbrana je nedaleko od obale u lančanom nizu potopila razne trupove brodova očekujući da se flota Perhat-paše nasuče i postane laka meta za branioce. U opsadi je učestvovalo 50 brodova.

O pokušaju osvajanja Kotora govori natpis na katedrali sv. Tripuna. U tekstu s ploče iz tog vremena na katedrali spominje se Perhat-paša gdje piše kako se *nadao da će strahom pred njihovom silom skršiti srca branitlja*. Prema ovom natpisu, vrhovni vojskovođe sultana Se-

lima II su velikom vojskom i brodovima krenuli da osvoje Kotor misleći da će to lako izvesti. Odvažni providur Bernardo Kontarini, rektor i providur **Zakarija Salamon** uspjeli su odbraniti grad. Vrlo su vješto pripremili odbranu tako da su Turci preko svojih izvidnica uočili kako je grad dobro snabdjeven za odbranu a vlasti neustrašive. Katorski providur Kontarini, vrlo pronicljiv i sposoban čovjek od samog početka rata ozbiljno je pripremao grad za odbranu. **Resul-aga** dizdar H. Novog, podmitio je jednog mletačkog kapetana čete od 80 vojnika u Kotoru, koji se zvao **Cecilijano Troljano** i obećao mu položaj sandžakbega i novčanu nagradu ako jedno jutro na određeni znak otvori vrata grada i omogući upad u grad. Vojska iz Herceg Novoga je bila stigla kopnom i morem. Međutim providur Kontarini koji je imao odličnu obavještajnu službu doznao je za izdaju kapetana i objesio ga. Kotor je bio pod opsadom od 10. do 17. avgusta 1571. godine. Međutim, bez ikakvih akcija flota Perhat-paše poslije sedam dana 18. avgusta 1571. napustila je Zaliv, kao i kopneni dio vojske. Turska flota je napustivši zaliv počela da se povlači prema jugu, da je već formirana flota *Svete Lige* ne bi zatvorila u Jadranu.

Na kopnu su uporedo na granicama s Turskom uslijedili napadi raznih turskih formacija, tako da su i ste strane nastali teški dani, u kojima su dominirali krvoprolića i pljačke. Očito je bilo da su sve nade i oči bile uprte u akciju oko formiranja Liginе flote. Sukob se približavao i zbog toga Uluč-Alija dobiva nalog da se odmah priključi glavnini turske flote.

Učešće Kotorana, Peraštana i ostalih Bokelja u Lepantskoj bici

Kao konačni rezultat svih prije navedenih vojnih aktivnosti na području istočnog Sredozemlja, posebno Kiparskog rata, došlo je do očekivanog, najvećeg i posljednjeg pomorskog sukoba u dotadašnjoj istoriji, bitke kod Lepanta, 7. oktobra 1571. godine vođenog brodovima na vesla. Suprotstavile su se osmanlijska flota Selima II pod komandom Ali-paše i flota Svete lige koju su sačinjavale udružene pomorske ratne formacije tadašnjih pomorskih sila Zapada pod vrhovnim zapovjedništvom Don Huana polubrata španjolskog kralja Filipa II i nezakonitog sina cara Karla V.

Ovdje se nećemo posebno zadržavati na sam tok i opis Lepantske bitke, koja je opisana i proslavljena u ogromnom broju dokumenata toga

vremena i kasnije sve do današnjih dana u mnogim knjigama i radovima na tu temu. Posvetit ćemo posebnu pažnju učešću i doprinosu, Kotorana, Peraštana i ostalih Bokelja u ovom pomorskom sukobu koji je napokon donio izvjesnu prekretnicu u odnosu pomorskih snaga na Mediteranu.

Na prvom mjestu potrebno je istaći učešće kotorske ratne galije *Sveti Tripun Kotorški* pod zapovjedništvom soprakomita **Jeronima Bizantija** u bici pod Lepantom 1571. godine. Razlog ovog spominjanja je herojski čin Bizantija i cijele njegove posade, koji su dajući svoje živote pružili nemjerljiv doprinos pobjedi *Svete lige* nad osmanlijskom flotom Selima II. O vjerodostojnosti doprinosa soprakomita Jeronima Bizantija govori nam dokument, izdat na Krfu 26. decembra 1571. od vrhovnog zapovjednika cjelokupne mletačke flote, **Sebastiana Veniera** o posmrtnom priznanju za junačko borenje i držanje koje treba da posluži kao primjer njegovim potomcima. Istog dana, Venier upućuje mletačkom duždu pismo u kojem piše o junačkom držanju poginulog Bizantija i naglašava da ukoliko se njegovi nasljednici obrate duždu radi naplate Jerolimovih zaostalih potraživanja on ih preporučuje kao vrlo zaslužne.

Ovdje moramo spomenuti pisanje Bizantijevog savremenika **Mavra Orbinija** u znamenitom djelu Kraljevstvo Slavena da je Bizanti proslavio svoje ime i ime svoje domovine kao zapovjednik kotorske galije koja se u ovoj bici borila hrabro i junački. Napadnuta od četiri turske galije koje nisu uspjele savladati Bizantijevu galiju *Sveti Tripun* sve dok na njoj bijaše živ i posljednji Kotoranin. Posada kotorske galije izvršila je strašan pokolj među neprijateljima tako da je svaki povukao u smrt za sobom sedam pa i osam turskih vojnika sve dok nisu svi Kotorani izginuli na svoju vječnu slavu i slavu grada Kotora. Takođe i čuveni mletački hroničar **Pietro Đustinijano** za Bizantija je napisao da živi vječni život poginuvši slavno.

Na kotorskoj galiji služili su građani Kotora i okoline: Kavča, Bogdašića, Lastve, Stoliva, Luštice, Krtola, Grblja. Bilo je uvijek i po nekoliko Crnogoraca, koji su se sklanjali od Turaka, ostajali duže vremena na galiji, ili za platu služili umjesto kotorskih obveznika. Časnici na galiji bili su uglavnom Kotorani, u prvom redu vlastela.

Spomenut ćemo **Marka Dabova (Dabinović)**

iz Dobrote koji je opunomoćio 16. decembra 1577, **Božidara Đurđeva Vladoja**, bačvara, nastanjenog u Mlecima, da od Komore naoružanja naplati zaostalu platu za službu njegovog brata **Andrije**, veslara na galiji soprakomita Jeronima Bizantija Kotoranina. Andrija Dabov poginuo je u bici kod Lepanta 1571. na galiji *Sveti Tripun Kotorški*.

Takođe nemjerljiv doprinos pobjedi dala je četa peraških (*gonfalonijera*), čuvara mletačke ratne zastave, na komandnoj galiji mletačkog zapovjednika Sebastijana Venijera čije je junaštvo potvrdilo privilegije koje su od ranije bile dodijeljene da kao predstavnici peraških dvanaest bratstava budu čuvari zastave sv. Marka, na mletačkom admiralskom brodu. Oni su bili vjerni čuvari zastave i svi bi prije poginuli nego bi neprijatelja pustili da se domogne kasara krme da dohvati i otrgne zastavu. Od tih petnaest čuvara zastave sedam ih je poginulo u Lepantskoj bici.

Na čelu *gonfalonijera* je bio **Niko Đurov Đurišin**. Imena sedmorice poginulih nisu poznata. Spominju se petnaestorica čuvara zastave a ne 12 kako se mislilo, jer su neki bili birani kao zamjene. Preživjeli su zapovjednik, kapetan Niko Đurov Đurišin i sedmorica njegovih drugova. Preživjeli čuvari zastave tražili su kao zaslugu tri posjeda ranijeg vlasništva nekih Turaka u Bijeloj. Sebastijan Venijer, glavni zapovjednik mora, prokurator sv. Marka, određuje im posjede u Bijeloj, svojom odredbom od 11. aprila 1572, pisanom na Krfu, kao nagradu za prošle i buduće zasluge. Godine 1571. Peraštani su posebnim dekretom Senata oslobođeni da daju dvanaest zastavnika za galiju vrhovnog zapovjednika mora, ali će dati dvadeset ljudi za kotorsku galiju.

Među osam preživjelih čuvara zastave svetoga Marka treba spomenuti **Ivana Lukina Mazarovića** Peraštanina rođenog u Perastu 1528. godine koji se istakao među 15 Peraštana čuvara državne mletačke zastave (*gonfalonijera*) u Lepantskoj bici 1571. godine. Braneći državnu mletačku zastavu sv. Marka tzv. *Il Gonfalone* na komandnoj galiji, teško je ranjen od neprijateljske strijele. Mnogo kasnije, 1624. godine, kao starac od 96 godina, prilikom napada sjevernoafričkih gusara na Perast bio je zarobljen zajedno sa svojom nevjestom Anđelikom ženom njegovog sina kapetana Tripa i malim unukom **Lukom** i s njima odveden u ropstvo u Tunis. Sin Tripo saznao je u Veneciji da mu je zapaljena kuća i odvedeni otac Ivan,

žena Andelika i sin Luka. Kapetan Tripo je nakon godinu dana plativši gusarima 3.000 zlatnih mletačkih cekina oslobodio oca, ženu i sina iz zarobljeništva. Kapetan Ivan Lukin Mazarović, uvijek zdrav i čio, ranjen u bici kod Lepanta 1571. i kod tvrđave Vrbanj 1573. umro je u Perastu 1633. godine napunivši 105 godina. Njegov sin **kapetan Tripo** značajan je i po tome što je kod njega 1654. godine odsjeo **Petar Zrinski** kasnije ban Hrvatske, kod posjete Perastu nakon pobjede Peraštana nad Turcima 15. maja 1654. godine.

Na kraju svakako treba spomenuti pored gore navedenih koji su se istakli u Lepantskoj bici, **Petra Stjepkovića Markovića** iz Perasta koji je bio pilot na ratnom brodu vrhovnog zapovjednika flote *Svete Lige* Don Huana od Austrije. Kako se u ovoj bici posebno istakao, nakon mnogo godina kad je otputovao iz Španije, španski kralj izrazio je želju da ga vidi da bi mu u porodičnom grbu umetnuo sunce, državni spomen španskog kraljevstva. U jednom dokumentu Peraške komune kaže se da je Petar bio obdaren častima, bogatstvom i crkvenim posuđem.

Boka Kotorska nakon Lepantske bitke

Poslje Lepantske bitke tokom 1572. mletačko Vijeće desetorice naredilo je osvajanje Herceg Novoga. Ovu operaciju je predvodio već spomenuti konte Martinengo tada s titulom *generalnog guvernera*. Konte Martenengo obavezao se mletačkom Vijeću desetorice da će osloboditi Herceg Novi s vojskom od oko 5.000 vojnika. U Korčuli Martenengo se sastao s glavnim zapovjednikom mora Venijerom koji je dolazio s Krfa, koji kada je saznao za namjeru Vijeća desetorice, vratio se prema Herceg Novom. U putu su se sreli sa **Zakarijom Salamonom**, novim kotorskim providurom, i sva trojica su brodovima ušli u Boku, 21. maja 1572.

Stigli su do Veriga, u namjeri da iskrcaju pješadiju i artiljeriju, kako bi mogli doći neprijatelju iza leđa. Kada se zbog jakog vjetra, brod jednog od zapovjednika pukovnika **Kastrakani** nasukao negdje u Jošici, ili Bijeloj, Turci s okolnih brda otvorili na njega žestoku vatru iz pušaka. Desetak mletačkih vojnika koji su bili izašli na kopno su pobijeni a neki su se udavili u moru. Na to su vojnici iskočili s broda i uhvatili se u koštac s Turcima. Nastala je velika pometnja i velik broj vojnika Turci su na najsvirepiji način pogubili. U opasnosti je bio i

Martinengo koji je sa svojim bratom htio pružiti pomoć.

Vrhovnom zapovjedniku mletačke flote S. Venieru je naređeno da podrži akciju sa 500 vojnika i 10 galija. Martinengo i drugi kotorski providur **Zakarija Salamon** koji se nisu uvijek slagali a pogotovo sa starim kotorskim providurom Kontarinijem koji je bio protiv akcije osvajanja Herceg Novog i koji je smatrao da se zakasnilo jer su turske snage znatno ojačale. Martinengo je bio uvjeren u uspjeh ove akcije ali je ipak tražio iz Zadra još 500 vojnika i Uskoka. Tražio je da svi brodovi iz Dalmacije doplove u Kotorski zaliv. Međutim, turska odbrana Herceg Novog je pružila žilavi otpor i otvorila topovsku paljbu na galije koje su ušle u zaliv. Iskrcavanje na obalu počelo je 28. maja. Martinengo je formirao tri čete, a Venier je sa broskom artiljerijom tukao i rastjerivao tursku vojsku. Mletačka vojska je počela da se približava tvrđavi i bila već na doomet pušaka-arkibuza. 29. i 30. maja Martinengo traži popunu vojske ali nije niko dolazio osim 280 veslača sa galija. Tada je zapovjednik flote Venier počeo da sumnja u uspjeh ove akcije oko Herceg Novog smatrajući da ne treba ljude izlagati opasnosti. Takođe i Salamon je smatrao da je dovoljno urađeno što je popaljeno predgrađe. Artiljeriju bi jedino trebalo iskrcati samo ako je sigurno pružiti otpor većem turskom pritisku. Međutim, Martinengo je bio ubijeđen da će grad pasti iako ne stigne pomoć. Zatražio je ipak pomoć od 300 vojnika sa puškama arkibuzama, 100 sa mačevima, a 200 sa kopljima i helebardama. Vojnici su došli iz Kotora sa pukovnikom Sorio. Sve ukupno je bilo prikupljeno 850 vojnika jer se više nije moglo skupiti. Galije su pošle po Dalmaciji da prikupljaju vojsku ali je bilo neizvjesno da li će uspjeti u tome. Počele su sumnje u komandni kadar. Martinengo je bio uporan i 1. juna 1572. galeoti su počeli iskrcavanje artiljerije ali je Venier teško davao artiljeriju sa brodova bojeći se širenja bolesti.

Tokom 2. i 3. juna produžile su se čarke, stiglo je još 800 vojnika pod komandom pukovnika **Dalla Penne** koji se izdvojio na jedno brdo ne želeći da bude pod komandom Martinenga. Vojnici su nestručno iskrcavali artiljeriju pa je dolazilo i do prevrtanja topova. Najgore od svega je bilo što su tobdžije poslati iz Venecije bili nevješti u rukovanju s topovima a inače su bili jadno plaćeni pa ih je trebalo zamijeniti Venijerovim stručnjacima sa brodova. Veća bitka odigrala se 6. juna iznad gradskog

kaštela, prema brdu gdje se nalazio pukovnik Sorio sa 230 vojnika koji se morao povlačiti pred jačim turskim snagama i izgubio je 39 vojnika. Kad je stigla pomoć došlo je do preokreta pa je stradalo dosta Turaka, odsječene su 24 turske glave i donešene Venijeru. Međutim, Turci su u većem broju silazili s brda i ulazili u grad bez obzira na opsadu. Pukovnik Dalla Penna se nije htio podrediti komandama Martinenga pa je morao intervenirati i sam Venier sa prijateljima. Venier je bio veoma sumnjičav prema Martinengu. Jedan od komandanata pukovnik **Castracani** javio je da se među vojskom počela javljati i širiti bolest, da je u njegovim odredima pomrlo mnogo vojnika i da ih je više od hiljadu bolesno. Kako se turska vojska povećavala, mletačka je opadala i počela se osjećati depresija kod vojnika. Venier je odlučio, uz saglasnost i prisilu Martinenga da povuče topove sa vojskom na brodove. Vojska se protiv naređenja počela ukrcavati na brodove bez odvajanja bolesnih od zdravih. Raspuštena je vojska iz Kotora, a Venier je na Stradiotima održao smotru i utvrdio brojno stanje od svega 3.449 vojnika. Vidjevši da je ostalo malo ljudstva odlučio se da akciju obustavi. Kraj opsade Herceg Novog je vjerovatno bio 9. juna. Venier se još zadržao u Boki od 10. do 14. juna.

Tokom čitave prve polovine 1572. godine zavladao je velika epidemija kuge u Kotoru i okolini, kad je umrlo 3.500 ljudi. Staleške borbe, glad i niz od 12 potresa, od kojih su dva, prema svjedočenju kotorskog vanrednog providura Zaccarije Salamona, bila jače snage ostavili su teške posljedice. Kuga se javila na mletačkoj galiji, na kojoj je bilo oko 500 vojnika. Kada je bolest uhvatila maha moralo se zamjeniti oko 100-120 veslača. Iskranci bolesnici su prenijeli infekciju na vojsku, te je kuga, i pored najveće opreznosti prodrla u grad. Epidemija je trajala od januara 1572. neprekidno 6 mjeseci. Pomrli su mnogi mletački funkcioneri i skoro sva vojna posada grada, a samostani su skoro sasvim opustjeli. Prema procjeni providura, u Kotoru nije ostala ni četvrtina stanovništva. Ni okolina grada nije bolje prošla. Trebalo je dugo vremena da se Kotor oporavi od epidemije. Kuga je teško pogodila i Herceg Novi, narod se razbježao i grad je ostao skoro potpuno pust. Dubrovčani su prekinuli svaku vezu s Novljanima. Kako je to bila zgodna prilika za diverziju u Herceg Novom mletačka vlada je uputila u Dubrovnik kotorskog plemića **Tripuna Zagurija** sa zadatkom da dignu u zrak municiju u novskom kaštelu.

Zaguri je proveo u Dubrovniku nepune dvije godine uzaludno pokušavajući da organizuje diverziju.

Drugom polovinom oktobra 1572. godine flota pod komandom providura **Soranza** stigla je iz Kotora pod Budvu sa 22 velike galije. Iskrvalo se sa galija 1.500 vojnika. Tokom noći se otvorila paljba i nakon četiri sata borbe s mora i s kopna Mlečani zauzimaju Budvu. Ostalo je 350 mrtvih Turaka, i 10 živih među kojima su u posadi bili nekoliko iz Risna. Mlečani su zarobili 20 topova. Budva je bila napuštena i oštećena topovima. Kotorski providur Kontarini je odmah nakon opsade Kotora donio odluku da se Budva ponovo naseli i utvrdi. U grad je upućena vojska, Budvani i Paštovići i pristupilo se obnovi utvrđenja prema kopnu, koja su odmah popravljena. Tokom 1572-73. Budvani koji su vraćeni u grad uspjeli su da poprave svoje kuće.

Kako nije uspio napad na Herceg Novi mletačkoj floti je ostalo da likvidirala tursko utvrđenje na rtu Vrbanj (danas Kumbor), podignuto u prvoj polovini 1572. godine, koje je bilo dobro opremljeno i na strateški vrlo povoljnom položaju gdje se zaliv prema Verigama sužava. Turci su namjeravali da podignu po jedno utvrđenje na Verigama i Luštica i tako potpuno zatvore Kotor s mora. Utvrđenje je podignuto na inicijativu Hasan-bega tj. Hasanage i na njemu je bilo postavljeno 17 topova i 7 fusta koje su bile usidrene pod Kumborom. Kada je stigla u Mletke vijest da je na Vrbanju sagrađena tvrđava, Senat je naredio generalnom providuru **Jakovu Foskariniju**, da je topovima s mora do temelja poruši i da s te opasne pozicije istjera neprijatelja. Foskarini je ovaj zadatak povjerio vanrednom providuru Jakovu Sorancu. Ovo utvrđenje je moglo spriječiti svojim topovima svaki prolaz mletačkih brodova prema Kotoru. Venecija je preduzela vanredne mjere da oslobodi grad od turske blokade. Osvajanje tvrđave su izveli mletački ratni brodovi pod komandom vanrednog providura Soranzo (Soranco). Tek sredinom januara 1573. mletačka flota sastavljena od 22 galije zauzela je utvrđenje na Vrbanji i oslobodila Kotor turske opasnosti.

U neposrednim borbama naročito su se isticali Peraštani. Prvi se na tvrđavu popeo Peraštanin **Mortešić** gradski zastavnik ali su ga turski branioci ubili. Zatim se popeo drugi brat da zatakne zastavu i on je poginuo. Na kraju se na tvrđavu uspeo najmlađi od braće i

zatakao barjak na zidine. U osvajanju tvrđave posebno se istakao junak iz Lepantske bitke već pomenuti Ivan Lukin Mazarović, koji je tom prilikom po drugi put poslije Lepanta sabljom ranjen po glavi. Mlečani su osvojili tvrđavu i zarobili 17 topova i 7 gusarskih brodova koji su bili zaklonjeni na sidrištu. Tvrđava na rtu Vrbanj je tada potpuno porušena. Nakon toga hercegnovskim Turcima došao je u pomoć s vojskom **Hasanpaša** iz Hercegovine, koji je ostao, za svaki slučaj, u okolini Herceg Novoga. Odlaskom Martenenga prošla je neposredna opasnost za grad i okolinu. Ovaj neuspjeli pokušaj oslobođenja Herceg Novoga vrlo je nepovoljno odjeknuo u kršćanskom svijetu, a turskoj vojsci, koja je držala sjeverni dio Boke podiglo moral.

Pokušaj Turaka da podizanjem utvrđenja na rtu Vrbanj blokiraju Kotor ocijenjen je u političkim krugovima nekih evropskih zemalja kao izuzetan događaj, koji je mogao imati dalekosežne posljedice. Francuski ambasador u Madridu pisao je sredinom decembra 1572. godine: *Ako je istina da sultan podiže jedno utvrđenje da zatvori Kotorski zaliv i ako uzme Kotor on će biti gospodar Jadranskog mora.*

Perast je teško stradao u ovome ratu pa su se stanovnici morali iseliti iz svojih kuća, koje su bile spaljene i teško oštećene. Mletačke vlasti su 1573. zahtijevale da se Peraštani vrate svojim kućama, međutim oni su oklijevali jer nisu imali novca da obnove svoje mjesto. Zbog to-

ga je providur Salamon posebno tražio pomoć u materijalu (drvo i crijep), iz razloga da Turci ne bi zauzeli Perast kao dominantnu stratešku poziciju i vrlo važno pomorsko mjesto.

Rezultat Kiparskog rata za područje Ulcinja, Bara i Boke prema zvaničnim izvještajima je bio poguban. U Kotorskom gradskom području situacija je bila takva da je sve bilo popaljeno i opljačkano. Stanovništvo je veoma porijeđeno od posljedica bolesti kuge, tako da nije bilo skoro nikoga da obrađuje zemlju. Prema izvještaju providura Kotor nije mogao da ima prinosa sa zemlje za svoje održavanje niti za jedan mjesec. Veliki problem je bio što se u gradu Kotoru nalazio veliki narod iz okoline. U jednom dokumentu iz toga vremena piše kako su vojnici, prosjaci, Paštrovići, Budvani i Peraštani i seljaci koji su povučeni u grad umirali od gladi u lazaretu od teške bolesti koja je tada vladala. Meso i drvo se jedino moglo nabaviti sa turskog teritorija ali Turci nisu dozvoljavali trgovinu sa Kotorom. Fatalne posljedice gladi spriječio je komandant Jadrana **Šurijan** sa prebacivanjem pšenice iz Pulje. Veliki pad stanovništva uticao je i na broj članova Velikog vijeća koje se smanjilo sa 141 na 53, skoro na trećinu.

Poslije nekoliko mjeseci pregovora, 7. marta 1573. sultan Selim II zaključio je mirovni ugovor sa mletačkim punomoćnikom **Markantonijom Barbarom**. Tako se završio IV Mletačkoturki rat, poznatiji kao Kiparski.

Izlaganje Ilije Mlinarevića

Bitka za koju ste svi vi čuli, često se pominje i u svakodnevnom javnom diskursu, ali često i zloupotrebljava kada se priča o sukobu civilizacija. Ta bitka je poznata iz više razloga, jedna je od najvećih pomorskih bitki koji su se ikad dogodile u Mediteranu, to je bitka u kojoj su se sukobile dvije flote sa po 200 galija (od prilike) na jednu i na drugu stranu – jedna je Otomanske imperije, druga je udruženih hrišćanskih snaga, a tu su Venecija, Filip II Španski kralj, Papa.

200 galija znači da je na njima bilo 50-60 hiljada ljudi na jednoj i isto toliko na drugoj strani, dakle toga dana na tom komadu mora se sukobljavaju preko 100 000 ljudi. To je bitka za koju često čujemo da je epska, da je zaustavila tj. daje utisak da je zaustavila dalju ekspanziju Otomanske imperije, koja se na-

metnula kao velika sila na Mediteranu.

Kako je došlo do takvog sukoba koji je u jednom danu imao odlučujuće rezultate?

Sve je počelo kao rat između Mletačke republike i Otomanske imperije, počelo je par godina ranije. Otprilike od 1569. godine, Mletački ambasador počinje da šalje manje optimistične depeše, nego inače. Zvao se **Mark Antonio Barbaro** i od kada je stigao u Konstatinopolj uvijek je slao poruke da je sve dobro, da Turci imaju druge probleme, da imaju druge ratove na umu, da im mir sa Venecijom odgovara (kao što je veoma odgovaralo i samoj Veneciji).

Da bi te 1569. godine Mletački ambasador počeo da šalje izvještaje u domovinu u kojima kaže da su u Istanbulskom arsenalu veliki radovi u toku, da su angažovali više zanatlija

nego inače, priča se da je Sultan dao naredbu da se izgrade nove galije. On pokušava da se informiše, kažu mu da nemaju ništa protiv Venecije, ali zna se da u diplomatiji nema bezuslovnog povjerenja u drugu stranu. Nakon određenog vremena se ispostavlja da Turci imaju namjeru da traže Veneciji da im ustupi Kipar.

Kipar je bio najdalji posjed Mletačke Republike, veoma udaljena od Venecije, ostrvo koje je više uklopljeno u kontekst Bliskog Istoka. Dakle, ostrvo je bilo toliko daleko, da tokom pregovora u vezi zahtjeva Turske za ustupanje Kipra, Veliki vezir pita mletačkog ambasadora, da li su računali i uzeli u obzir koliko daleko je Kipar od Venecije.

Kad mu je ovaj odgovorio 2.000 km, kod Velikog vezira izazvalo je smijeh, uz komentar šta će vam tako daleko ostrvo, dajte ga nama.

Ono što moram napomenuti jeste činjenica da je Grčka populacija na Kipru bila veoma nezadovoljna venecijanskom vlašću, jer bila teška feudalna vlast, naročito prema seljacima, ali postojao je i religijski okršaj između pravoslavnih hrišćana sa Kipra i njihovih gazdi – katolika, toliko da je veliki broj grka želio prije da bude pod Turskom vlašću, za koje nije bilo razlike između katolika i pravoslavaca.

Turci su imali valjane motive da žele Kipar, prije svega jer je to ostrvo u prošlosti bilo muslimansko. Važna napomena: Venecija je uvijek priznavala Turski uticaj na Kipru, čak je i plaćala određeni iznos u zlatu, a da za uzvrat može da zadrži Kipar.

Dolazimo do trenutka kada Sultan odlučuje da je dosta, i da je vrijeme da se Kipar vrati njima, jer dokle god pripada Veneciji on ostaje utočište hrišćanskim piratima koji Kipar koriste kao bazu za napade na brodove koji saobraćaju na važnoj ruti Istanbul – Egipat. Napadali su brodove koji vode muslimanske hodočasnike za Meku, brodove koji su nosili doprinos-porez Egipta za Sultana, dakle postojala je rastuća tenzija, s toga Turci poručuju Veneciji da postoji mnogo motiva da se ostrvo mora vratiti njima – dajte nam ga u miru i bićemo odlični prijatelji kao do sada. Venecija na to ne pristaje, odlučuju da uđu u rat, veoma su sigurni u sebe, i dalje sebe smatraju najvećom pomorskom silom na Mediteranu, i kada postaje jasno da Sultan oprema flotu to počinju da rade i oni.

U toku slijedećih mjeseci nastaje takmičenje između dva arsenala, između onog u Istanbulu i onog u Veneciji ko će da porine više galija u more. Venecijanska flota uspjeva da okupi oko 150 galija i sprema se da zaplovi prema Kipru da spriječi Turke da zauzmu to ostrvo.

Naravno, tu je gomila logističkih problema, počev od toga da je Kipar udaljen 2.000 km, a tek nekih 70 km od Turske obale.

Mletačka flota se dugo sadržava u Jadransko more jer je na brodovima izbio tifus. Počinju da umiru galijoti, vojnici, mornari, komandanti, zbog toga traže pojačanje. U međuvremenu u Veneciji se regrutuju novi ljudi, izrađuju nove galije koje se šalju floti koja se nalazi u Zadru. Flota se nakon Zadra seli na Krk, približavaju se Levantu, ali zbog tifusa ne usuđuju se da idu dalje.

U međuvremenu Turci se iskrcavaju nesmetano na Kipar, osvajaju skoro cijelo ostrvo, jer kao što sam već rekao, veliki dio lokalnog stanovništva odmah prelazi na njihovu stranu. Na kraju samo jedna utvrda Famagosta je odolijevala napadima, dok je cijelo ostrvo već bilo u rukama Turaka.

U Veneciji već neki počinju da pričaju, ako smo ovako loše prošli, ajde da sklopimo mir sa Turcima, jer ovaj rat mnogima smeta. Venecija ima ogromne trgovačke interese sa Osmanskim imperijom. Ispod *banka*, tj. tajno se pregovara, ali tako da druge evropske sile to ne znaju. Veneciju je već bio loš glas da se lako sa svima dogovarala.

Ali u Rimu papa Pio V misli da je ovo odlična prilika da uradi nešto o čemu je maštao već duže vrijeme, da ujedini katoličke države i napravi veliku koaliciju koja će napokon da pobijedi Turke. Papa Pio V se angažovao, pregovara i pošlo mu je za rukom da napravi čudo, tj. da ujedini Mlečane i Špance koji su se mrzili, koji jedni drugima nisu vjerovali. Papa uspjeva da stvori koaliciju koju naziva Sveta liga.

Prošlo je određeno vrijeme, proljeće je 1571. godine, na Kipru i dalje traje opsada Famagoste, i svi se pitaju šta je pametno da se radi. Nakon lake pobjede na Kipru pitanje je bilo da li će Turci krenuti dalje, da li će se iskrcati u Pulji (kao što su uradili u Otrantu davno prije toga).

Zapravo, cilj Turaka je bio da razbije Mletačku dominaciju Mediteranom, pa tako napada-

ju Krit, koji je venecijanska kolonija, pa prelaze na Jonska ostrva koja su takođe bila Venecijanska, sve do Krfa nakon čega ulaze u Jadransko more u ljeto 1571. i tada već u Veneciji počinje da vlada strah.

U međuvremenu se potpisala Sveta liga, i očekuje se da se Mletačkoj floti, koja se donekle oporavila od tifusa pridruži flota Španskog kralja.

Španski kralj je i kralj Napulja, Sicilije, Milana, dakle vlada velikim dijelom Italije. Španski kralj je moćan, sa mnogo novca, ali tih godina ima dosta frontova kao što je onaj u Flandriji protiv protestanata, pa i stari san o invaziji Velike Britanije mu nije stran.

On pristaje da investira i stavi svoju flotu na raspolaganje, ali za to je potrebno vrijeme. Glavno je bilo pitanje da li će stići da spreme i ujedine flote da bi se suprotstavile Turcima. Dakle, to je borba sa vremenom, kašnjenja su velika, veoma je složeno pokrenuti flotu. Nedostaje svega, nedostaju veslači, nedostaju vesla.. ali se flota polako sastavlja. U međuvremenu Turci vrše upade u Mletačke gradove na Jadranu, od Albanije, preko obale sadašnje Crne Gore, vrše opsadu i Kotora.

U Mesini se objedinjava hrišćanska flota, dolaze Španske galije iz Napulja, Španske galije iz Đenove, Španske galije iz Barselone, Mletačke galije sa Krita, sa Krfa... i napokon isplivljavaju.

Godina je već poodmakla. Moramo da znamo da galije ne plove zimi, na jesen moraju da se vrate u luke jer nisu u stanju da plove na nemirno more i nisu uslovne za niske temperature. Dakle, svi se pitaju da li će uopšte ta flota, koja je objedinjena i sklopljena sa puno truda, učiniti nešto.

U međuvremenu, turski admirali dobijaju informaciju da je hrišćanska flota krenula i povlače se iz Jadrana jer bi tu ostali *sabijeni u ćošak*. Komandanti turskih galija dobijaju nejasna uputstva. Ono što se kasnije ispostavilo kao velika greška Turaka jeste da se rat vodio iz glavnog grada, iz ministarstva, što nije nimalo praktično.

Turske galije nisu u najboljem stanju. Kampađa na Jadranu ih je iscrpila, i kod njih je zavladała bolest na brodu, potrošili su municiju. Oni se vraćaju, ali ne u Konstatinopolj, već na pola puta kod Patrasa, tj. u Lepant, sa ciljem

da se odmore, obnove galije, prikupe novu posadu. Dakle, Otomanska flota je umorna od ljetnjih pohoda a ona hrišćanska je odmorna, nova je, nije imala borbe.

Hrišćani znaju da je neprijatelj u luci Lepant i odlučuju da ih posjete i da vide da li će izaći iz luke po njihovom dolasku. A što ako ne izađu? Ništa! morali bi se i oni vratiti svojim lukama jer ide jesen i ne smiju da ostanu na moru i čekaju loše vrijeme i jesen.

Turci ipak izlaze iz luke, jer su im naredbe bile više nego jasne *ako flota nevjernika dođe morate da se borite za čast imperije i vjere* i 7. oktobra se susreću dvije flote i počinje borba koja će trajati cijelo popodne.

Šta je borba sa galijama? Galije su brodovi koji se pokreću veslima i jedrima. Zamislite plovilo od 40 metara, nisko, ima jednu palubu i štitu u kojoj se ne može boraviti, ljudi spavaju na palubi. Galija je niska ali i uska, ima samo pet metara u širini.

Glavna prednost galija je što ide na jedra i na vesla. U Mediteranu se dešavaju iznenadne bonace, pa tako trgovački brodovi znaju da stoje u mjesto danima. U ratu se to ne može dozvoliti, ide se na jedra dokle se može da ne bi umarali veslače, galijote.

Na površini od 40 metara sa pet metara stanu minimum 150 veslača, plus posada koja mora da upravlja jedrima, kormilom. Na pramcu se nalaze topovi i za njihovu upotrebu je potrebno ljudstvo, tu je komandant, njegovi oficiri. Ali za borbu tih nekoliko topova nije dovoljno. Kada se dvije ratne galije približe jedna drugoj može da se ispali jedna salva. Dakle borba se vodi tako što se puca iz topova sve dok se ne približe, a kada se približe na red idu vojnici koji se bore kao da su na obali.

Dakle, na galiji pored 150 ili 200 veslača, pored 50-tak članova posade nalazi se i preko 100 naoružanih vojnika. Hrišćanski vojnici su bili zapravo bolje opremljeni, sa oklopima i zaštitom, turski mnogo manje.

Dvije flote su bile brojčano slične, ali kao što sam već naveo, ona turska je bila iscrpljena, sa manje topova, sa manje opreme. U toku borbe *Sveta liga* napreduje tako što osvaja turske galije jednu po jednu.

Osvojiti galiju znači pobiti vojnike i posadu ili

ih baciti u more. U nekoliko duela turci su pobjedili, ali u većini pobjeda je bila *Svete lige*.

Uveče, toga dana, turska flota je uništena, samo jedna manja grupacija, i to alžirskih pirata, koji su bili poznati kao najviještiji, uspjeli su da pobjegnu i odvuku sa sobom nekoliko hrišćanskih galija. Dakle većina turskih galija je osvojena, neke su potonule, one oštećene su ostavljene da ih razbije more, a one u dobrom stanju odvučene kao plijen.

Možete zamisliti kako je u hrišćanskom svijetu odjeknula vijest o ovoj pobjedi. Fenomen i publicitet Lepantske bitke ogleda se u činjenica da su u mjesecima nakon bitke italijanski, španski i francuski stampari objavili veliki broj publikacija: knjige, priče, poezije, mape...dakle svako je na zapadu mogao kupiti suvenir sa slikama galija, imenima zapovjednika, imenima najpoznatijih zarobljenih Turaka, to je pravi primjer moći štampe u zreloj renesansi.

Ali, ajde da se malo vratimo i da ispričamo priču o tome kako su se formirale flote, nisu se stvorile od same od sebe. Te flote su koštale države u finansijskom, ljudskom i kreativnom smislu. Dakle, to je sasvim druga priča, paralelna sa onom koja se inače priča o samoj bici.

Napraviti galiju zahtjeva veliko sakupljeno znanje, ne mogu svi da je konstruišu, malo je zanatlija koji znaju tajne, koji znaju kako i kada se drvo savija, kida i sl..

Turci su naučili od Zapada da prave galije, i u tome su bili dobri, ali i dalje nisu imali dovoljno stručnih lica i rado su primali majstore sa zapada. Neophodna je drvena građa, za svaki dio galije potrebno je drugačije drvo; za vesla je potrebna bukva, za jarbol bor, za podvodni dio hrast, naravno moglo se improvizovati, ali galija treba da traje 15 godina, ona koja nije napravljena po pravilima traje maksimum 8 godina.

Dakle, ako je potrebno drvo potrebne su i šume. Turcima to nije bio problem, ali nije ni Veneciji jer su na vrijeme o tome razmišljali i zakonom zabranili izvoz i kidanje drveća i prosto su čuvali određene šume za potrebe Arsenala. Ali, Španski kralj koji o tome nije razmišljao, imao je ozbiljne probleme po tom pitanju. Španija je već u to doba bila bez velikih šuma i svoje galije izgrađuje u Napulju, Đenovi i Mesini. U Španiji radi samo arsenal u Barseloni i prave mali broj galija. Zanimljivo je

da su Španske galije kasnile na susret sa ostalima prije početka bitke, jer su im nedostajala vesla, u cijeloj Španiji nisu mogli da nađu odgovarajuće drvo. Dakle to su neki od problema za izgraditi galiju.

Slijedeći problem je posada, prije smo rekli koliko ljudi je potrebno.

Galije za razliku od sadašnjih brodova, koji stoje u more i traju koliko traju, galije bi se izgradile i držale na suvo. Kada je bilo potrebno galije bi spuštali u more, opremili ih, regrutovali bi posadu i veslače za ljetni period, jer su znali da već na jesen se moraju vratiti u luku. Na jesen otpuštala bi se posada i izvlačili bi galije na suvo i raspemili ih.

Pred bitku u Venecijanskom arsenalu bilo je raspremljenih oko 100 galija i vještina Venecijanskog Arsenala je bila i u tome da ih u kratkom roku opremi i osposobi za plovidbu. Ne zaboravimo da je Venecijanski arsenal u to doba bio najveći industrijski kompleks na Mediteranu i u Evropi. Radilo je više hiljada zanatlija, Oni nisu bili stalno zaposleni već su to bili stolari, kalafati, proizvođači vesala koji bi bili pozvani u arsenal po potrebi i zbog toga su imali posebne privilegije.

Koliko su oni bili važni za Veneciju govori činjenica da bi oni radili u svojim radnjama i u slučaju da nemaju posla mogli su počiti u arsenalu da uzmu platu za taj dan, bilo da je za njima bilo potrebe ili ne. Na taj način Republika je imala kompletnu kontrolu nad radnom snagom. Ako je Venecijanski arsenal najveći industrijski kompleks u to doba, drugi je onaj u Konstatinopolju.

No, vratimo se posadi. Često se misli da su samo robovi bili galijoti na galijama, u stvarnosti nije tako. Robova je bilo, jer Otomanska imperija sa jedne strane i Španska sa druge bili su veliki neprijatelji i naravno ako bi na moru zarobili brod od suparnika posada je postajala njihovo roblje. Dakle, postojali su robovi samo na taj način, jer shodno zakonima jedne i druge strane rob nije mogao da bude niko ko je tvoje vjere.

Za razliku od Španije na Mletačkim galijama, shodno ugovoru sa Sultanom, nije bilo turskih robova. Ali, kao što smo rekli, na turskim i na španskim je bilo robova, ali ne previše. Turska je imala 20-30 galija sa robovima, dok Španci su miješali robove sa drugim galijotima. Ako

znamo da nije bilo toliko robova, problem ljudstva je donekle riješen tako što su osuđenike slali na galijama. To se smatralo odličnim potezom, umjesto da stoje u zatvore na račun države slali bi ih da veslaju na državnim galijama. Zapovjednici galija su naravno priželjkivali one koji su imali duže presude, 5 ili 10 godina ili doživotno, nisu se radovali kad im pošalju zatvorenika koji je dobio samo godinu dana. Admirali su, pak, pisali sudovima da izbjegavaju torturu nad osumnjičenima jer im šalju ljude kojima su slomili ruku, povrijedili rame, leđa i kao takvi nisu bili dobri za veslanje.

Ali i pored robova i osuđenika i dalje je nedostajalo ljudi. I tu se javljaju različiti metodi regrutovanja. Venecija prosto je imala uredbu kojom građanstvo je bilo obavezno da se odazove, naravno kao slobodni ljudi, za novac, nisu bili u lance kao oni koji su osuđenici.

Veslače su takođe obezbjeđivale korporacije, crkvene bratovštine, velike škole i sl. Slično je bilo i u Otomanskoj imperiji, velikim zajednicama je bio zagarantovan mir, vjerske slobode ali za uzvrat morali su se odazvati kada Sultan zove, bili oni muslimani ili hrišćani.

Kod Španaca je bilo drugačije, oni nisu nikoga primoravali da se odazove, već su tražili dobrovoljce koje su zvali *buona voglia*. Uglavnom su to bili siromašni i društveno propali ljudi – i za taj posao su naravno bili plaćeni, malo, veoma malo, ali plaćeni.

U napuljskom kraljevstvu imali su najzanimljiviji metod. U luci bi postavili banak, i pozivali bi ljude da oprobaju sreću na kocki, ako pobijediš dobijaš 6 dukata, ako izgubiš ideš godinu dana na galiji.

Pričali smo o veslačima, ali bilo je potrebno regrutovati i vojnike. U to dobra nije bilo stalne vojske, već kada se spremalo za rat slijedila je regrutacija stanovništva. Turci su naravno imali i janjičare, o njima svakako znamo dosta iz naše istorije, njih je bilo oko 4.000 kod Lepanta.

Dobro, nadam se da sam bio koliko toliko jasan. Moj cilj je bio da ispričam malo drugačiju priču o Lepantu, bez fanfara. Jer ako želimo da shvatimo istoriju moramo se spustiti do nekih detalja o kojima se ne priča, a koji su učesnicima toga doba bili veoma bitni.

JUBILARNE MANIFESTACIJE NA KRKU

Lav sv. Marka – simbol Serenissime

Izložba *Lav sv. Marka – simbol Serenissime* naš muzej je priredio u Galeriji *Decumanus* na Krku u okviru manifestacije *Štorija o galiji Cristo Ressussitato*, u sklopu programa međunarodne kulturne saradnje koju već deset godina zajednički sprovode gradovi Krk (Centar za kulturu grada Krka) i Kotor (Pomorski muzej Crne Gore u Kotoru). Već tradicionalna manifestacija *Štorija o galiji Cristo Ressussitato* ove godine održana je u znak sjećanja u čast pobjede hrišćanske flote u bitki kod Lepanta. Autorka izložbe je muzejska savjetnica u Pomorskom muzeju Crne Gore Kotor, istoričarka umjetnosti **Radojka Abramović**.

Riječ je o izložbi kojom je obuhvaćeno 16 velikih, dvojezičnih panoa od kojih 13 prikazuju lavove rađene tehnikom reljefa u kamenu, dva minijature iz knjiga, a jedan mletačkog lava sa zastave dobrotske tartane *La Beata Vergine*. Izložba se oslanja na knjigu sa istim nazivom i iste autorke koja je premijerno predstavljena krajem novembra 2017. godine u Palati Grgurina.

Namjera ove izložbe, ali i istoimenog rukopisa na kojem se temelji postavka jeste da ukaže na važnost očuvanja motiva mletačkog lava na spomenicima kulture mletačkog perioda u gradu Kotoru.

O izložbi i desetogodišnjoj saradnji Krka i Kotora, pored direktorice Centra za kulturu Grada Krka **Maje Parentić**, govorili su direktor Pomorskog muzeja Crne Gore **Andro Radulović** i viši muzejski tehničar **Tomislav Bonić** koji je okupljenima prenio riječi autorke izložbe Radojke Abramović. Na kraju programa otvaranja direktori dvije prijateljske institucije međusobno su razmijenili prigodne poklone, nakon čega je u Galeriji *Decumanus* nastavljeno druženje.



Galerija *Decumanus* (Krk) 8. 10:
Andro Radulović (lijevo), Maja Parentić i Tomislav Bonić

Otvorenje izložbe *Lav sv. Marka - simbol Serenissime*, predstavljen u umjetnosti grada Kotora, kazala je Parentić, priređuje se povodom 450. godišnjice Lepantske bitke, a u tom kontekstu je potrebno istaknuti kako je priča krenula kao saradnja dviju zidinama opasnih gradova čije su galije, kao dio armade Svete lige, učestvovala u toj slavnoj pomorskoj bici.

S vremenom su između Krka i Kotora otkrivena i mnoge druge poveznice, a posebno je zanimljivo to što ih donosi i ova izložba. Naime, lav kao ultimativni mitski i heraldički simbol imao je određenu ulogu u istoriji oba grada, a bili mu skloni ili ne, ta nam je istorija, duž istočnojadranske obale odredila današnjicu, zaključila je Parentić.

Izlaganje Andra Radulovića

Poštovane dame i gospodo, cijenjena direktorice Centra za kulturu grada Krka gospođo Parentić, dragi prijatelji, veliko mi je zadovoljstvo i čast što sam večeras sa Vama u prelijepoj galeriji *Decumanus* u gradu Krku.

Jedan od najvažnijih događaja u istoriji pomorstva gradova mediteranskog prostora jeste Lepantska bitka, odigrana 1571. godine. Pobjeda hrišćanskih snaga, udruženih oko Svete lige, nad osmanskim vojskom u ovoj bici zaustavila je dalje napredovanje Osmanlija ka Zapadnoj Evropi i privremenu prevlast hrišćanskih snaga nad Mediteranom.

U ovom značajnom događaju učestvovala su naša dva grada, Krk i Kotor, s dvije galije: galija *Cristo Ressussitato* sa Krka i galija *Sv. Tripuna* iz Kotora.

U okviru vašeg programa obilježavanja ovog značajnog datuma, Pomorski muzej Crne Gore se predstavlja sa jednom interesantnom promocijom i izložbom posvećenoj Lavu Sv Marka.

Izložbom i knjigom *Lav Sv. Marka, simbol Serenissime*, predstavljen u umjetnosti grada Kotora, autorice Radojke Abramović, istoričarke umjetnosti i muzejskog savjetnika, još jednom se potvrđuje činjenica da je Kotor nepresušna riznica umjetničkog blaga i izvorište za proučavanje kulture naroda koji su je stvarali. Iako je djelo bazirano na simbolu jedne velike države iz prošlosti, ono govori mnogo više od toga.

Vodeći nas, veoma spretnim i učenim jezikom teoretičara umjetnosti, kroz prostor i vrijeme Kotora, prateći tu znamenitu i nadasve toliko snažnu figuru, autorica nam ga otkriva, osim stameno kamenog i u arhivskim dokumentima, na povlasticama i dukalima, u knjigama sa minijaturama, na pergamentu, na kovanom novcu, medaljonima, na zastavama modela brodova, ali i nezaobilazno na oslikanim platnima vrsnih majstora, na kojima simbol Republike zaštitnički lebdi nad sukobljenim jedrenjacima na moru.

Osim značaja, na prvom mjestu u umjetničkom prikazivanju, djelo koje je pred nama

uporedo nosi fabulu, neminovno i neizbježno, dragocjenu informacijama, istorijskog, socijalnog, etničkog, vjerskog i uopšte kulturološkog karaktera, čime dobija jednu značajnu težinu u kvalitetu i vrijednosti.

Vjerujem da ćete i vi poštovane dame i gospodo, podijeliti moje mišljenje i moj lični stav da smo ovim djelom dobili dragocijen prilog u proučavanju umjetnosti i kulture grada Kotora. Ujedno se nadam da će nam knjiga o Lavu Sv. Marka, kao simbolu Serenisime, sačuvanog u umjetnosti grada Kotora, poslužiti kao veliki motiv za još intenzivnije i obimnije poduhvate sa ciljem očuvanja kulturnih spomenika i uopšte kulturnih dobara ne samo Kotora nego i cijele Boke i da ćemo kroz zajedničke interese istrajati u našoj velikoj obavezi da predamo naslijeđeno dolazećem naraštaju.

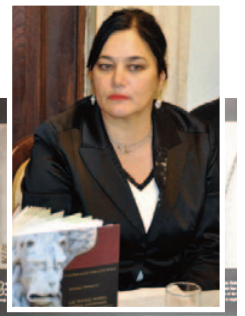
Djelo koje večeras promoviramo, rezultat je dugogodišnjeg istraživanja i proučavanja bogate građe, kojom se bavila i sa čime je bila okružena autorka provodeći, svoj životni i radni vijek u Kotoru, odnosno Pomorskom muzeju Crne Gore. Prepoznajući vrijednost i potrebu za što boljim i izražajnijim prezentovanjem jednog ovakvog kulturnog miljea na mapi kulturno-turističke ponude, monografski je predstavila ne samo značaj, umjetničku i istorijsku vrijednost ovog simbola, već i mogućnost plasmana kotorske kulturne baštine, predstavljenu ovim poznatim znakom koji potencira evropsku komponentu Kotora, a u svrhu kulturnog, naučnog i turističkog eksploataisanja bogatstva koje nam je dato u naslijeđe.

Autorki, gospodji Radojki Abramović čestitam a ujedno i zahvaljujem na uloženom trudu i zalaganju za promovisanje kulturne baštine, domaćinima zahvaljujem na pozivu da zajedno obilježimo ovaj važni datum, a vama dame i gospodo, hvala na izdvojenom vremenu i na pažnji.

Slovo Radojke Abramović

Sušтина mitskog i religijskog oblikovana je u umjetnosti jezikom simbola. U životinjskoj simbolici lav je zvijer, najjača u životinjskom carstvu, kralj među životinjama, nastanjen na obalama Sredozemnog mora, tako da je već u antičkom svijetu bio nezaobilazni motiv. U zapadnoj kulturi lav je kao simbol odigrao značajnu ulogu, naročito poslije izlaska *Fiziologa*, ranohrišćanske knjige o životinjskoj simbolici Aleksandrijskog gnostičkog kruga iz II i III vijeka, pisanoj na grčkom jeziku. Prema jednoj legendi iz *Fiziologa* lavica je ostavila mrtvorodenog lavića pored sebe sve dok nije došao lav i udahnuo mu novi život, što se povezuje sa Hristovom pobjedom nad smrću.

Lav Sv. Marka, simbol *Prevedre* Republike, politički amblem Venecije sadrži u svom postojanju mitsku i filozofsko-religioznu komponentu. U religijskom smislu lav je prepoznatljiv kao simbol jevanđeliste Marka, jednog od četiri jevanđeliste, od kojih svaki ima svoj lični simbol, atribut svoga prepoznavanja: jevanđelista Marko, krilatog lava, Luka - bika, Jovan - orla, a Matej - anđela. Ovi svetački atributi izvedeni su



Galerija Decumanus (Krk) 8. 10: Tomislav Bonić (desno); Maja Parentić i Andro Radulović;

Fotografija u okviru: Radojka Abramović (arh. snimak)

iz prethrišćanskog tetramorfa (grčki tetra Četiri, Morphe Forma), simbolične predstave četiri elementa, koji čine cjelinu.

Sjedinjenje četiri jevanđelista sa četiri živa bića nastali su iz knjiga proroka Jezekilja, Isaije i Sv. Jovana Bogoslova, pisca *Apokalipse (Otkrivenje Jovanovo)*, posljednja knjiga Biblije. Sv. Marko ima simbol krilatog lava jer svoje Jevanđelje započinje Jovanom Krstiteljom, *glasom što više u pustinji*. Jevanđelista Marko bio je vjerni tumač Petrovog učenja i prema Petrovom kazivanju pisao je jednostavnim pučkim, grčkim jezikom, prilagođenim narodu, suštinske stvari koje je apostol Petar govorio o Isusu Hristu. Jevanđelje je napisano 64 godine poslije Hrista, neposredno po smrti Sv. Apostola Petra i Pavla i najstarije je jevanđelje.

U prvom naletu infiltracije istočnih svetačkih kultova Mlečani su 828. godine prenijeli mošti jevanđeliste Marka iz Aleksandrije u Veneciju. U XIII vijeku je Sv. Marko konačno postao patron Venecije, a krilati lav njegov atribut, personifikacija slave, snage, moći uskrslog i vječnog života. Krilati lav slavio je Veneciju, Kraljicu Jadrana, Serenisimu – *Prevedru* Republiku Sv. Marka i postaje nezaobilazan motiv na spomenicima arhitekture, kao i motiv na zastavi Serenisime.

Ali, trebalo bi se podsjetiti na sve one glavne i sporedne staze, koje su bile sudbinski putokazi i pretkazanja ovom jedinstvenom kulturološkom i političkom simbolu grada – republike na lagunama. Legenda o začecima poštovanja kulta Sv. Marka kodifikovana polovinom XIV vijeka, temelji se na drevnoj legendi, koja je nastala u VI vijeku. Sv. Marko se na putu iz Akvileje za Rim zaustavio u jednoj od venecijanskih laguna, zaspao i u snu usnuo anđela, koji mu se obratio riječima: *Pax tibi Marce Evangelista meus, hic requiescet corpus tuum (Mir tebi Marko Jevanđeliste moj, ovdje će počivati tvoje tijelo)*.

Prema drugoj legend, Sv. Marka je, dok je propovijedao Jevanđelje duž obale Jadrana, zahvatila velika oluja, koja ga je natjerala me-

đu venecijanske sprudove. Tada mu se ukazao anđeo sa riječima: *Na ovim lagunama izrast će grad tebi u čast*.

Nakon četiri stotine godina, bježeći pred hunskim vođom Atilom, ljudi sa kopna sklonili su se na ta ostrva i osnovali grad Veneciju. Sa pojavom kulta Sv. Marka želja Venecije bila je da se na osnovu ovog presudnog religioznog čina, kulturno i politički, otrgne od snažne političke i kulturne dominacije Vizantije sa jedne i Karolinga sa druge strane. Lav Sv. Marka jedinstven je fenomen, koji se ne može posmatrati kao grb, jer neheraldički karakter grba lava kao vrste amblema leži u tome što on nema štit, koji je sastavni dio svakog grba, već je umetnut u formu kruga, ili kvadrata.

Tri najčešća tipa lava su: *in moleca* (rakova školjka), *tipo andante* (hodajući mletački lav), kao i *tipo stante*, lav koji stoji, opirući se na zadnje noge, od kojih je jedna postavljena vertikalno.



Nerijetka je i varijanta predstave lava *Ensífero*, što označava lava koji nosi mač u šapi. Osim simbola ratništva, mač u šapi postaje i simbol pravde.

25. jula 1420. poslije sedam biblijskih potraživa-

nja Kotorana da se samovoljno stave pod vlast *Prevedre* Republike uplovio je u Kotor **Pietro Loredan**, vrhovni zapovjednik Jadranskog mora i cjelokupne kopnene vojske u oblastima Dalmacije i Albanije i primio grad Kotor sa distriktom pod okriljem *Sinjorije*.

Najviše mletačkih lavova u gradu Kotoru nalazi se na kotorskom jedinstvenom odbrambenom sistemu, gradskom utvrđenju, koje čine bedemi oko grada i oni nad gradom. Kao predstraža vodenih puteva za istočni Mediteran i kopnenih puteva, koji su vodili za Carigrad, urbanistički plan Kotora u cjelini je podvrgnut strategijsko-fortifikacionim zahtjevima vremena u kojima je sukcesivno nastajao. Zidine, kao i čitav kompleks utvrđenja nad gradom gradili su Grci, Rimljani, Iliri, Vizantijci, Nemanjići i Mlečani, a za vrijeme vladavine potonjih od 1420. – 1797. godine urađeno je kompleksno

utvrđenje najpribližnije današnjem izgledu zidina. Sa gradskih zidina su: Danas u Pomorskom muzeju Lav Sv. Marka sa gradskim patronom Sv. Tripunom – XVIII vijek, pripisan skulptoru **Frančesku Kabjanki**; Venecijanski lav iznad današnje kafane Dojmi izrađen za vrijeme dužda **Antona Grimanija** (1602-1604.); Mletački lav nad sjevernim gradskim zidinama uz rijeku Škurdu (XVI vijek); Mletački lav na položaju Valijer sa desne strane ulaza u grad, nazvan po mletačkom duždu **Dolfinu Valijeru** (1560. – 1563.); Mletački lav iznad ribarnice unutar gradskog Markata iz vremena rektora i providura **Zorzija Kornera** (1663-1665.); Mletački lav smješten na ulazu u tvrđavu Sv. Ivana postavljen za vrijeme providura **Feriga Balbija** (1759-1760.); Mletački lav na utvrdi Sv. Stjepana iz vremena providura **Đustina Boldu** (1755-1758.); Lav Sv. Marka na ulazu u tvrđavu Sv. Ivana iz vremena oko 1420. godine. Motivi lava, kao simboli mletačkog protektorata, nisu prisutni samo kao isklesani u kamenu, već su u knjizi opisani i prikazani i u ostalim tehnikama, na zavjetnim slikama, srebru, papiru, pergamentu, drvetu, tkanini i slično.

Poput meteora sa ozvjezanog neba *Prevedre* Republike rasuli su se venecijanski lavovi i obilježili teritorije pod njenim protektoratom. Reljefi venecijanskog lava prisutni su na teritoriji Lombardije, Dalmacije, Boke Kotorske, Al-

banije, Peloponeza, Krita, Kipra, Egejskih ostrva, a u 15. vijeku i u italijanskim gradovima pod protektoratom Venecije; Padovi, Vićenci, Veroni, Breši, Bergamu.

Venecijanski lavovi su i poveznica grada Kotora i grada Krka. Diješe istu sudbinu, koja je u određenim historijskim trenucima dovodila do njihovog devastiranja i, na žalost, totalnog uništenja. Ovi lavovi u oba grada svjedoci su kulturno-historijskog kontinuiteta, žive i frekventne historijske pozornice. Kao zapisi u vremenu dokazuju istinitost stare izreke koja glasi: *Svako vrijeme treba vremenovati*. Na njihovo očuvanje, jer su izloženi i dejstvu atmosfere, kao i ljudskog faktora obavezuje nas prevashodno osjećaj za održavanjem kulturnog naslijeđa, a tu je i obaveza koja proizilazi iz međunarodne konvencije gradova koji su pod zaštitom UNESCO - a.

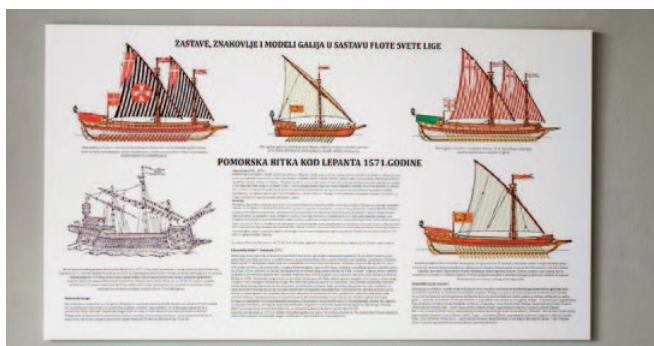
Čuvajmo ih kao narod koji prepoznaje kulturnu različitost kao sopstveno bogatstvo. Trudimo se da povratimo izgubljene lavove, nadomjestimo oštećene i štitimo očuvane. Oni to od nas ne traže. Tu su gdje su u historijskom poretku stvari preostali i opstali, a naša je sveta dužnost da očuvamo svaki preostali trag kultura, svih onih koji su bitisali na ovim prostorima i ostavili nam dio svoje prepoznatljivosti kao trajno sjećanje mediteranskog čovjeka.

Po tradiciji direktorica krčkog Centra za kulturu Maja Parentić i direktor našeg muzeja Andro Radulović su razmenili prigodne poklone; Napravljena je zajednička fotografija Krčana sa Kotoranima i uz sve, dogodio se nezaobilazni zajednički ručak



Izložba Grbovi, zastave i znakovlje na ratnim galijama saveza *Svete lige* u pomorskoj bitki kod Lepanta

Uoči obilježavanja okrugle, 450. obljetnice Bitke kod Lepanta, istorijskog događaja kojeg, obzirom da je u njemu sudjelovao i velik broj tadašnjih žitelja grada i ostrva Krka, već godinama obilježavaju i Krčani, u galeriji *Decumanus* postavljena je i domaćoj javnosti predstavljena izložba ***Grbovi, zastave i znakovlje na ratnim galijama saveza Svete lige u pomorskoj Bitki kod Lepanta***. Izložbu je organizovao Centar za kulturu Grada Krka, ustanova kulture koja je u činjenici sudjelovanja krčke galije *Cristo Rissussitato (Uskrsli Krist)* davno prepoznala element vrijedan baštinenja, ali i predstavljanja u promovisanju Krka kao grada istorije i kulture. Izložba je bila dostupna zainteresovanim od 24. septembra do 7. oktobra.



Izloženi panoi i zastave sa Svetoligaškim grbovima i zastavama

Autor koncepta izložbe je **Mladen Stojić** iz firme *Heraldic art*, dok grafike i grafičko oblikovanje predstavljenih izložbenih segmenata uz njega potpisuje **Veronika Žuvić**. Pisanje uvodnog teksta povjereno je istoričarki i muzološkinji **Tei Perinčić**, dok su blazoni, odnosno formalni opisi grbova i zastava, djelo **Nenada Labusa**.

Izložbom su bila obuhvaćena četiri informativna panoa velikih dimenzija. Prvi prezentira precizne kolorirane crteže i detaljne opise grbova zapovjednika galija s istočne obale Jadrana u sastavu ratne mornarice Mletačke Republike u bitki kod Lepanta, uključujući i u one

krčke, a drugim su obuhvaćeni grbovi najznačajnijih saveznika *Svete lige*, pape Pia V – njegov utemeljitelja, potom i španskog kralja Filipa II Habsburškog, Don Huana Austrijskog koji je ujedno bio i glavni zapovjednik flote te Mletačke Republike.

Trećim i četvrtim u *Decumanusu* postavljenim izložbenim panoima obuhvaćene su i predstavljene zastave i prikazi galija kakve su korištene u bitki kod Lepanta, zajedno s njihovim tehničkim podacima. Postavom su također obuhvaćene i replike zastava (*gonfalona*) saveza *Svete lige* – Mletačke Republike, Republike Genove i Malteškog viteškog reda.

Slovo dr Tee Perinčić

Kršćanska flota otplovila je krajem rujna na Krk koji je bio opustošen osmanskim upadima. Tu su dobili vijest o padu mletačkih uporišta na Cipru. U međuvremenu osmanska je flota ušla u zaljev Patrasa radi opskrbe i pojačanju u ljudima. Rano ujutro, 07. listopada 1571. godine, u zaljev koji se u mletačkim izvorima nazivao Lepanto, nedaleko grada Naupaktosa, ulazi i kršćanska izvidnica. Za njima stižu i druge kršćanske galije. Iako se čini da su i kršćani i muslimani gotovo nabasali jedni na druge, bili su spremni za okršaj.



Galija glavnog muslimanskog zapovjednika Ali-paše Sultana vijorila je zelenu zastavu na kojoj je 28.900 puta zlatom bilo izvezeno Alahovo ime, dok je na galiji Don Huana bio ogroman plavi stijeg s prikazom Krista na križu.

Osmanske snage imale su povoljni vjetar pa je Ali-paša odmah krenuo na galiju Don Huana s ciljem da ga smakne i time obezglavi kršćanske snage. No, mletačke galije udarile su topovima i time odmah na početku Osmanlijama nanijele velike štete, što je bilo presudno za kršćansku pobjedu. Kako su kršćanske galije bile više, mušketiri su imali povoljniji

položaj da pucaju po neprijatelju koji je napadao samostrijelima.

Glavnina borbi odvijala se prsa u prsa. Borba je trajala gotovo do sumraka. Po okončanju sukoba, more je bilo krvavo, prekriveno razbijenim ostacima lađa, mrtvim tijelima i ranjenicima koji su zazivali pomoć.

Na muslimanskoj strani bilo je oko 30.000 ljudskih gubitaka. Kršćani su zaplijenili 130 muslimanskih brodova, a 50 potopili te oslobodili oko 15.000 kršćanskih robova. No, izgubili su 12 brodova, od čega je osam bilo mletačkih. Poginuo je i mletački zapovjednik Agostino Barbarigo. Ukupno 8.000 ljudi izgubilo je živote. Njih 4.800 bili su mletački podanici. Ranjenih je bilo oko 2.000.

Krčka komuna, kao i ostale primorske mletačke komune, bila je obvezna osigurati određeni broj veslača - galijota, za mletačke galije što je propisano i Krčkim statutom. U vrijeme Ciperskog rata, većina je služila na krčkoj galiji *Uskrsli Krist (Cristo Ressussitato)*. Njih oko 630 bilo je pod zapovjedništvom krčkog kapetana Ludovika Čikute, dok je na drugim mletačkim galijama bilo još oko 400 ljudi s otoka. Veliki broj njih nije se vratio svojim domovima. Mnogi su umrli od posljedica ranjavanja. Zapovjednik krčke galije Ludovico Čikuta proslavio se u Lepantskoj bitki te mu je još za života 1575. Krčko plemićko vijeće dalo postaviti priznanje – mramornu ploču Krčkoj katedrali.

PREDSTAVLJANJE MONOGRAFIJE
AUTORA PROF. DR SLAVENA BARTOŠE

Lepant 1571. i krčka galija: itinerari istraživanja

U sklopu programa *Štorije o galiji Cristo Ressussitato* kojim su Krčani obilježili 450. godišnjicu Lepantske bitke, održano je predstavljanje najrecentnijeg izdavačkog projekta Centra za kulturu Grada Krka – monografije *Lepant 1571. i krčka galija: itinerari istraživanja*, autora **prof. dr Slavena Bertoše**. Riječ je o knjizi koja predstavlja rezultat novih, dosad potpuno ili gotovo nepoznatih bibliotečnih, a posebice arhivskih istraživanja o sudjelovanju krčkih galijota u znamenitoj Lepantskoj bitki. S obzirom na to da se ovdje govori o jednoj od najznačajnijih bitaka u pomorskoj povijesti svijeta, prema mišljenju izdavača i autora, bilo je potrebno i s tog aspekta osvijetli kršćansku pobjedu u ratu protiv Osmanlija kojoj su i Krčani sa svojom galijom *Cristo Ressussitato* dali značajan doprinos.



Naslovnica vrijednog monografskog izdanja koje ima 268 strana u boji i obogaćena je velikim brojem slikovnih priloga

Ovo vrijedno monografsko izdanje u izdavačkom smislu predstavlja nastavak dvaju prethodno objavljenih rukopisa, onih **dr Tee Perinčić** (*Krčka komuna u doba Lepantske*) i **Mladena Bastijanića Čikute** (*Obitelj Čikuta s Krka u pomorskim bitkama kroz stoljeća*) kojima se polako, ali pomno, objelodanjuje i valorizira bogato krčko pomorsko nasljeđe.

Knjigom su obuhvaćene sljedeće cjeline: *Predgovor*, (I) *Ukratko o Lepantskoj bitki*, (II) *Gdje istraživati građu o Ciparskom ratu i Lepantskoj bitki?*, (III) *Izvori o Lepantskoj bitki*, (IV) *Literatura o Lepantskoj bitki*, (V) *Lepantske zanimljivosti*, (VI) *Odjeci Lepantske bitke*, (VII.) *Levantinska toponimija Venecije i okolice*, (VIII) *Istarska zanimljivost*, (IX) *Lepantska bitka u informativnoj, edukativnoj i turističkoj ponudi otoka i grada Krka*, (X) *Izbor iz literature o mletačkim brodovima*, (XI.) *Ukratko o mletačkom Arsenalu*, (XII) *O mletačkim galijama: mjesto i način gradnje, materijali, veslači*, (XIII) *Osam galija s istočnojadranske obale u Lepantskoj bitki*, (XIV) *Osim krčke, koje su se još galije u Lepantskoj bitki zvale po Kristu?*, (XV) *Creska i krčka galija: usporedba detalja*, (XVI) *O gradnji krčke galije, njezinu imenu,*

zapovjedniku i naoružavanju posade, (XVII) *Mletačke galije u XVI. stoljeću: G. Ercole i L. Giro - istraživački detalji o rekonstrukciji mogućeg izgleda lađe*, (XVIII) *Mletačke galije u XVI. stoljeću: istraživački detalji iz starih arhivskih dokumenata*, (XIX.) *Zaključna razmatranja*, (XX.) *Popis korištenih izvora, literature, enciklopedija, rječnika, priručnika, ostalih pomagala i internetskih stranica*, (XXI.) *Popis kazivača - istraživača i poznavatelja problematike i Lepant 1571. te Sažetak.*

Glavna urednica knjiga je Maja Parentić, recenzenti **dr Lovorka Coralić**, **prof. dr Darko Darovec** i **prof. dr Jasmina Gržinić**, lektorica i korektorica **Samanta Paronić**, a grafički urednik **Igor Gržetić**. Financijsku podršku objavljivanju ovog bogato opremljenog monografskog izdanja čiju naslovnicu krasi prikaz Lepantske Bitke venecijanskog majstora **Andree**

Vicentina, dali su: Grad Krk, JANAF d.d. i Turistička zajednica Grada Krka.

Pred okupljenim zaljubljenicima u otočno pomorsko nasljeđe među kojima su bili i delegati iz Pomorskog muzeja Crne Gore u Kotoru, novoobjavljeni rukopis zajednički su predstavili autor i glavna urednica – Slaven Bertoša i Maja Parentić.

Promocija knjige Lepant 1571. i krčka galija: itinerari istraživanja, rekla je otvarajući promociju Parentić, *događa se, nimalo slučajno, baš 07. listopada, na sam dan Lepantske bitke - jedne od najvećih i najslavnijih bitaka u pomorskoj povijesti koja je značajno odredila povijest Europe. Zadovoljstvo mi je, stoga, živjeti u Krku, gradu povijesti i kulture, koji zaista baštini fantastične povijesne trenutke kojih često ni sami nismo svjesni, tako da nas navedeno geslo zajedno s kulturnim i povije-*

snim nasljeđem obvezuju na više istraživanja, odnosno na sustavno obrađivanje i prezentiranje bogate građe temeljem koje se naš grad s ponosom može promovirati i prezentirati bilo gdje u svijetu.

Godine 2007. ističe Parentić, Krčani

su kao predstavnici Hrvatske boravili u Nafpaktosu (Lepantu) gdje se okupljaju zemlje saveznice negdašnje Svete lige, a upravo taj boravak u Grčkoj bio je povodom za detaljnije promišljanje i istraživanje Krka u drugoj polovici 16. stoljeća, nakon čega je pokrenuta manifestacija Štorija o galiji Cristo Ressussitato, ali i objavljena knjiga Krčka komuna u doba Lepantske dr. Tee Perinčić. Ta je knjiga prerasla u svojevrsni poligon za daljnja istraživanja, za kojom je publiciran i rukopis pod nazivom Obitelj Čikuta s Krka u pomorskim bitkama kroz stoljeća Mladena Bastijanića Čikute, da bi potom uslijedile pripreme za novi izdavački pothvat. Tako je u suradnji s autorom Slavenom Bertošom krenulo pripremanje knjige Lepant 1571. i krčka galija: itinerari istraživanja koja je objavljena nakon četverogodišnjeg posla u sklopu kojeg je provedeno zaista opsežno istraživanje.



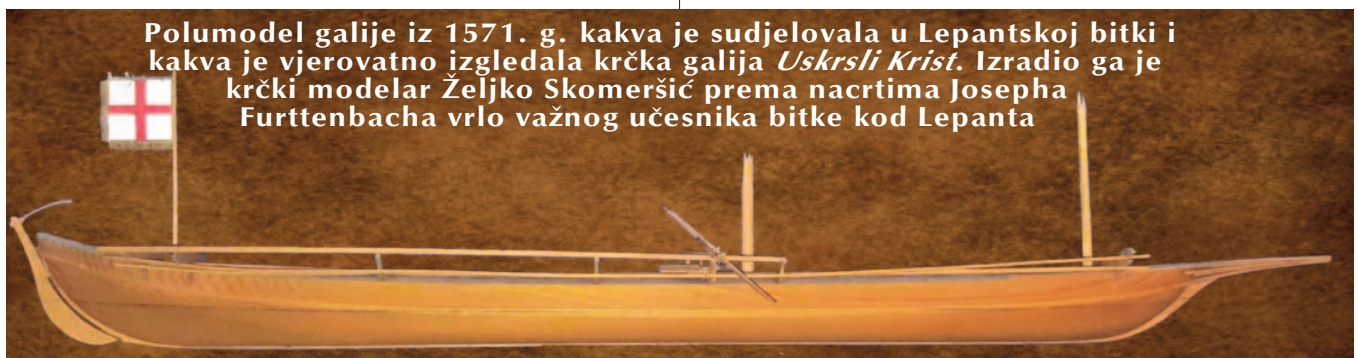
Predstavljanje knjige: Maja Parentić i prof. dr Slaven Bertoša

U fokusu knjige, kazala je naposljetku Parenčić, priča je o krčkoj galiji *Cristo Recessitato*, kojom je zapovijedao soprokomit Ludovico Čikuta iz poznate i ugledne krčke obitelji.

Lepantska bitka, tumači Bertoša, smatra se, prema broju lađa i ljudi koji su u njoj sudjelovali, najvećom pomorskom bitkom galija u svjetskoj povijesti. Dogodila se 7. listopada 1571. na moru ispred današnjega grada Naupaktosa na sjevernoj strani Korinskog zaljeva u Grčkoj. Bio je to veliki sukob između koalicije katoličkih sila tadašnje Europe na jednoj i Osmanlija na drugoj strani u Ciparskom ratu koji je sultan Selim II. pokrenuo protiv Mletačke Republike, želeći joj oduzeti taj veliki otok na istočnom Sredozemlju. Iako je za Mletačku Republiku spomenuti ratni sukob završio nepovoljno, njegove je negativne posljedice znatno ublažila upravo velika pobjeda kršćanskih snaga kod Lepanta. U Lepantskoj je bitki na strani katoličke koalicije, odnosno Mletačke Republike kao njezine istaknute članice, sudjelovalo i osam galija s istočnojadranske obale. Bile su to istarska (koparska), creska, krčka, rapska, šibenska, trogirski, hvarska i kotorska.

nu angažmana galije za mletačke vojne potrebe, ali i izvješćima mletačkih providura koji, također, sadrže važne podatke. Kako su i dosad mnogi proučavatelji ove problematike istaknuli, neki posebni podaci koji bi govorili o sudjelovanju krčke galije u Lepantskoj bitki nisu se, nažalost, uspjeli sačuvati, no iz mnogih se dostupnih izvora nedvojbeno može zaključiti da je udio Krčana, bilo na njihovoj bilo na drugim galijama, bio velik i značajan.

Cjeloviti crteži galija, ističe Bertoša, postoje tek od 18. stoljeća, a prije toga sačuvani su samo tekstualni opisi ili crteži pojedinih dijelova broda. Usto, rukopisa o mletačkim galijama ima vrlo malo, a oni stariji ne mogu nam poslužiti u spoznajama o tome kako je točno izgledala galija iz 16. stoljeća. Međutim, na temelju dostupnih podataka ipak se mogu rekonstruirati pojedini detalji. Primjerice, zna se da su galije u bitkama najčešće bile lagane (*galea sottile*) pa je vjerojatno takva bila i ona krčka. Vezano uz mogući izgled krčke galije, svakako valja uzeti u obzir činjenicu da je proizvodnja galija u venecijanskom Arsenalu slijedila tehnike gradnje koje su bile sofisticira-



Polumodel galije iz 1571. g. kakva je sudjelovala u Lepantskoj bitki i kakva je vjerovatno izgledala krčka galija *Uskrsli Krist*. Izradio ga je krčki modelar Željko Skomersić prema nacrtima Josepha Furttenbacha vrlo važnog učesnika bitke kod Lepanta

Podaci o Lepantskoj bitki, nastavlja Bertoša, danas se mogu pronaći u nizu ustanova, među kojima valja izdvojiti: Državni arhiv, Povijesni pomorski muzej vojne mornarice, Gradski muzej Correr, Nacionalnu knjižnicu Marcianu, Dalmatinsku bratovštinu sv. Jurja i Tripuna, Institut za vojna pomorska istraživanja, sve u Veneciji, potom Palazzo del Bo u Padovi i Pomorski muzej u Kotoru, a glavni izvori o bitki izvješća su vojnih zapovjednika flota koje su u njoj sudjelovale, kao i spisi ljudi koji su se u bitki borili.

Raspravljajući o krčkoj galiji u Lepantskoj bitki, navodi Bertoša, na temelju podataka koje sam uspio prikupiti opsežnim arhivskim, bibliotечnim i terenskim istraživanjima, u knjizi sam opisao niz važnih detalja o gradnji mletačkih galija, njihovu imenu, određivanju vojnog zapovjednika, novačenju članova posade, nači-

ne i standardizirane, stoga su svi brodovi dotične flote imali ista obilježja. Prema tome, u gradnji brodova ništa nije bilo prepušteno slučaju, niti se vršilo ugrubo, odoka. Posao koji se obavljao bio je rezultat stoljetne plovidbe, iskustava pretočenih u brodograditeljsku praksu, ali i brojčanih te trigonometrijskih pravila prenesenih na temeljne obrasce koje je trebalo primijeniti na svaku vrstu plovila.

U analizi niza zanimljivih, a važnih pitanja o krčkoj galiji u Lepantskoj bitki, zaključio je Bertoša, postoji još mnogo nepoznanica, od kojih neke sa sigurnošću nikada nećemo riješiti. U slučaju eventualnog otkrivanja nekog dosad nepoznatog dokumenta, pojedini povijesni detalji svakako bi se mogli dopuniti, no konačne spoznaje o izgledu krčke galije zasad se ipak temelje samo na vjerojatnim podacima.



Slika bitke kod Lepanta nepoznatog slikara u crkvi Svetog Pavla u Antverpenu

Lepantska bitka vodila se u nedjelju u prijepodnevnom satima, 36,6 morskih milja zapadno od Lepanta, na ulazu u Patraski zaliv. Sukob 200 galija *Svete lige* i najvjerojatnije 250 osmanlijskih galija odvijao se na liniji fronta širokog šest kilometara. U ovom megasukobu je zapravo učestvovalo oko 70 odsto ukupnog broja galija ne Mediteranu.

Obje flote su bile raspoređene u po tri grupe: centar, lijevo i desno krilo. Galije hrišćanske flote su nastupale u pravolinijskoj formaciji. Oko 500 metara ispred lijevog krila i centra išle su po dvije velike galije galease, dok su preostale dvije ispred desnog krila zaostajale i nalazile su se odmah pred linijom. Galease su adaptirane od šest velikih galija sagrađenih za mletačku trgovačku moraricu. Njihova upotreba kao snažnih topovskih platformi, bila je najveća novotarija u ovoj bitki. Njih su Venecijanci izvukli sa suvog, iz brodskih hangara u Arsenalu i naoružali teškim topovima. Kanonada sa galeasa na početku bitke imala je veliku ulogu uništivši odmah veći broj neprijateljskih brodova. Galease su bile i ostale velika nepoznanica za admirala Osmanske flote Ali-pašu, čak i pošto je o njima nešto čuo od zarobljenika.

Don Juan je smišljeno pomiješao galije raznih gospodara kako bi spriječio da dođe do bekstva neke nacionalne grupe. Ipak, na raznim mjestima je napravio izuzetke kako bi se što dijelotvornije

izvršili određeni zadaci. Tako je među 53 galije na lijevom krilu bila je 41 laka galija koje su trebale da djeluje tik uz samu obalu kako bi se neprijateljski vojnici namamili da pobjegnu s galija na obalu. Teže španske galije su bile smještene u centar i desno krilo, gdje su se očekivali jači udari, što se i dogodilo.

Protivnička flota imala je više brodova, manje topova i arkebuza, ali više strijelaca od kojih je svaki mogao zasuti hrišćanskog tobdžiju sa 30 strijela dok on ponovo napuni top. Ipak, popunjenost flote ljudstvom nije bila zadovoljavajuća, a uz to u posadi se nalazilo dosta ljudi koji su na silu pokupljeni oko Lepanta.

I Ali-pašina flota bila je mješavina više sastavnih dijelova: carskih eskadri iz Istanbula i Galipolja, Alžirskih i drugih neorganizovanih gusarskih družina u malim galerima. Ni u njihovom taboru nije nedostajalo trvenja između različitih grupa: poprijreko su se gledali "pravi" muslimani i prilagodljivi preobraćenici, kao i vješti gusarski kapetani i sultanovi foteljaši.

Turske formacijske grupe imale su oblik polumjeseca, što je bio samo djelimično simbolički izbor, a više taktički pokušaj da malobrojnijeg neprijatelja obuhvate, okruže i nametnu borbu prsa u prsa. Pošto je takav oblik formacije bilo vrlo teško održati, Ali-paša je i prije nego što je bitka



BOJIŠTE LEPANT, 1571

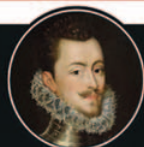


OTOMANSKO CARSTVO

Otomansko carstvo osnovao je 1300. g. lider Oguzi Turaka, Osman I u Maloj Aziji (današnja Anadolija, Turska). Tačno 50 godina kasnije njegova vojska ušla je prvi put u Evropu. 1453. g. sultan Mehmet II osvojio je Konstantinopolj, prijestonicu Vizantije. Carstvo je dostiglo vrhunac u 16. vijeku poslije čega je polako slabilo. 1683. g. Turci su ubedljivo poraženi prilikom opsade Beča; tokom 19. vijeka izgubili su teritorije u jugoistočnoj Evropi u korist Rusije i Austrije i u sjevernoj Africi u korist Britanije, Francuske i Italije. Carstvo se u Prvom svetskom ratu borilo na strani Saveza centralnih sila i kapituliralo 1918. godine.

KLJUČNI IGRAČI

Četiri komandanta veoma različitih godina i zaleđa rukovodila su akcijama



DON HUAN

24-godišnji zapovjednik hrišćanske flote bio je harizmatična ličnost. Bjo je vanbračni sin Čarlsa V i polubrat Filipa II od Španije.



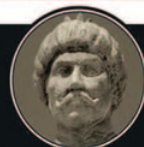
ALI-PAŠA

Bivši guverner Egipta, komandant Otomanske flote musketom ranjen u glavu, a potom obezglavljen.



SEBASTIJAN VENIJER

Bio je komandant venecijanske flote. Uprkos svojih poznih godina (75) bio je energičan i kasnije biran za dužda Venecije.

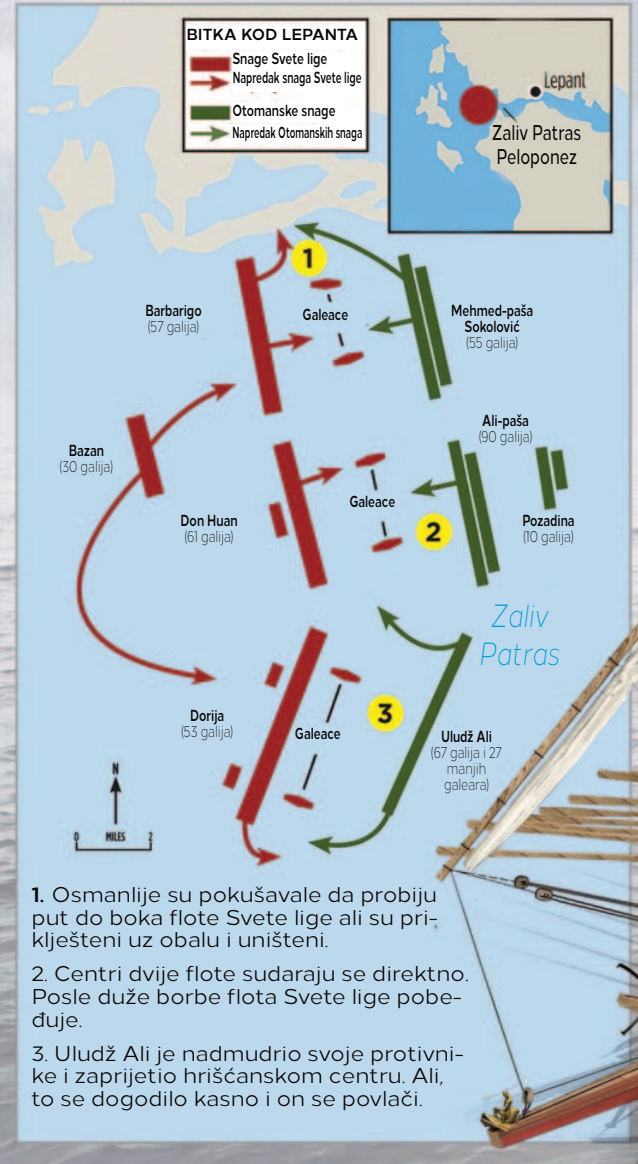


ULUDŽ ALI

Rođen u Italiji, prešao u Islam i na kraju postao svirepi gusar. Uspešno je komandovao levim bokom otomanske flote u ovoj bitki.

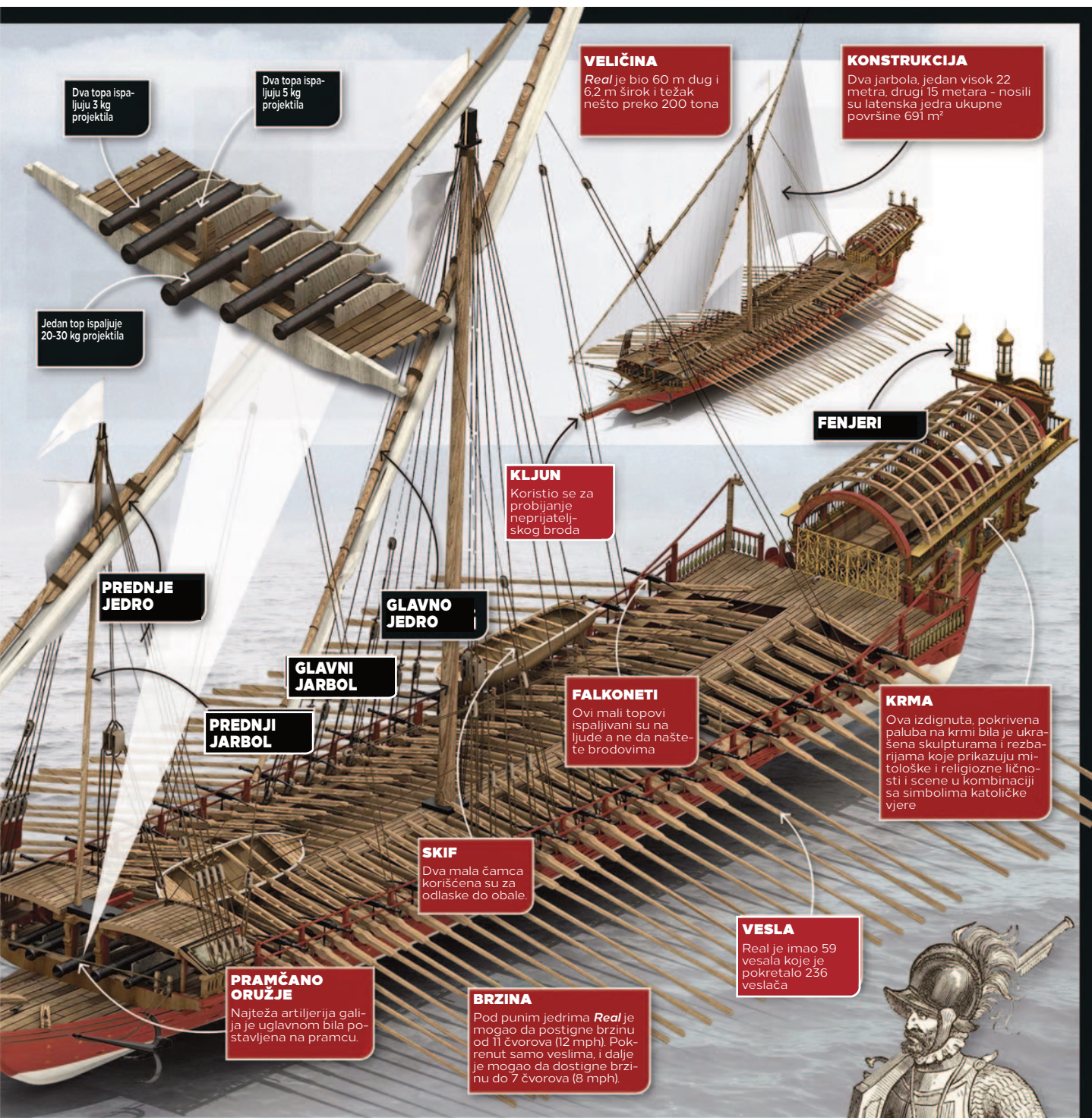
NAJVEĆA GALIJA

Real, Don Huanov admiralski brod u Lepantskoj bici, bila je najveća galija tog vremena. Sagrađen je 1568. g. u Barseloni. Bio je to impresivni brod, crveno-zlatnog trupa ukrašenog finim skulpturama, bareljefima i slikama. Kod Lepanta je njegovu posadu činilo 400 mornara i vojnika, te 236 veslača. Replika *Real*a u prirodnoj veličini može se videti u Pomorskom muzeju Barselone.



1. Osmanlije su pokušavale da probiju put do boka flote Svete lige ali su priklješteni uz obalu i uništeni.
2. Centri dvije flote sudaraju se direktno. Posle duže borbe flota Svete lige pobeđuje.
3. Uludž Ali je nadmudrio svoje protivnike i zaprietio hrišćanskom centru. Ali, to se dogodilo kasno i on se povlači.

ILLUSTRATION: SOL 90, AKG XI, ART ARCHIVE XI, GETTY X2



Dva topa ispaljuju 3 kg projektila

Dva topa ispaljuju 5 kg projektila

Jedan top ispaljuje 20-30 kg projektila

VELIČINA
Real je bio 60 m dug i 6,2 m širok i težak nešto preko 200 tona

KONSTRUKCIJA
Dva jarbola, jedan visok 22 metra, drugi 15 metara - nosili su latenska jedra ukupne površine 691 m²

FENJERI

KLJUN
Koristio se za probijanje neprijateljskog broda

PREDNJE JEDRO

GLAVNO JEDRO

GLAVNI JARBOL

PREDNJI JARBOL

FALKONETI
Ovi mali topovi ispaljivani su na ljude a ne da naštebte brodovima

KRMA
Ova izdignuta, pokrivena paluba na krmi bila je ukrašena skulpturama i rezbarijama koje prikazuju mitološke i religiozne ličnosti i scene u kombinaciji sa simbolima katoličke vjere

SKIF
Dva mala čamca korišćena su za odlaske do obale.

PRAMČANO ORUŽJE
Najteža artiljerija galija je uglavnom bila postavljena na pramcu.

BRZINA
Pod punim jedrima Real je mogao da postigne brzinu od 11 čvorova (12 mph). Pokrenut samo veslima, i dalje je mogao da dostigne brzinu do 7 čvorova (8 mph).

VESLA
Real je imao 59 vesala koje je pokretalo 236 veslača



MUSKULUSI I MUSKETE

Pošto su imale vesla i jedra, galije su bile brže i upravljivije od brodova koji su se oslanjali samo na vjetar. Snađu mišića na grčkim i rimskim galijama davao je slobodan čovek, a u 16. vijeku veslači na galijama su uglavnom bili robovi prikovani za svoje klupe. Život za ove

ljude bio je gadan, surov i često kratak. Hrana je bila oskudna, a higijena loša, tako da je bolest bila rasprostranjena. Mnogi veslači su to postali pošto su zarobljeni, pa ako bi galiju potopio neprijateljski brod, utopljeni robovi bi mogli biti iste rase ili vere kao i napadači. Galije

su nosile ograničen broj pušaka, obično raspoređenih na pramcu, odakle su pucali i strelci i arkebužiri (musketari). Tipična taktika uključivala je veslanje do neprijateljskog broda, čišćenje njegove palube pucnjavom ili strijelama, a zatim pokušaj da se ukrca na njega.

NAORUŽAN I OPASAN

Arkebuž - rana vrsta musketa - bila je moćno oružje

započela naredio da se flota prestroji u ravne linije. Ravnali su se prema *Sultani*, admiralskom brodu Ali-paše, a zapovjednicima je pod pretnjom smrtne kazne zabranjeno da isprednjače.

Bitka je počela oko podneva kada su se flote našle neposredno jedna prema drugoj, preciznije na oko 150 metara razdaljine. Tada je data naredba da se puca iz topova sa galeasa. Gvozdena đulad pocepala su tri dolazeće galije, a *Sultani* je razneta krmena kabina. To je nakratko usporilo napredovanje osmanlijskih brodova. Dok su se turski brodovi sudarali galease su se okrenule za 90 stepeni kako bi uputile sljedeći udar. Bokovima okrenute prema neprijatelju galije su zasute vatrom iz arkebuza. Galease su zbog toga okrenute za četvrtinu kruga kako bi rasturile borbenu liniju osmanlijskih formacija.

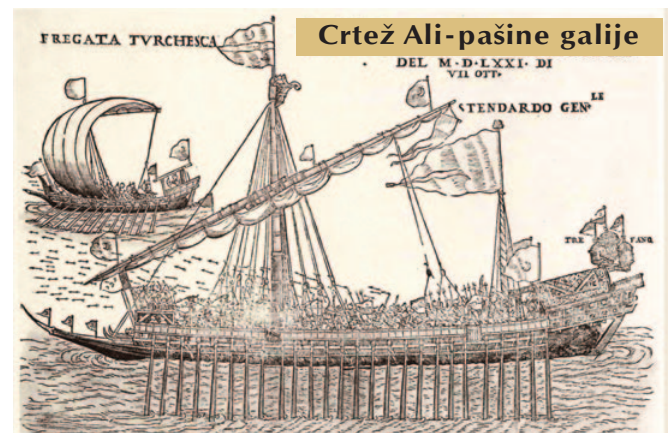


Maketa kotorske galije Sveti Tripun Kotorski

Kada su konačno prošli hrišćanske topovnjače Osmanski brodovi su otvorili žestoku vatru na glavnu hrišćansku liniju, ali su ciljali previsoko. Tu su se osmanske galije potpuno približile hrišćanskim, što je Don Huan i čekao da ih topovskim udarima napadne iz neposredne blizine. Povoljni zapadni vjetar odnio je dim prema muslimanima, ometajući im ciljeve. Čak i pre samog udara trećina Ali-pašinih brodova bila je potopljena ili osakaćena. More je već tada bilo pokrveno ljudima, krstovima jarbola, veslima, buradima i raznom vojnom opremom. Bilo je neverovatno da je samo šest galeasa prouzrokovalo takvo pustošenje.

Za to vrijeme Osmanlijsko desno krilo, pod zapovjedništvom **Sorak Mehmeda**, krenulo je prema obali pokušavajući da zaobiđe lijevo krilo hrišćanske flote i napadne ga s leđa. Poslije sat vremena žestoke borbe spriječeni su u tom naumu, uz pomoć galija pristiglih iz rezerve. Sorakovom brodu prvo je nastrada kрма poslije čega je probušen i počeo da tone. Soraka su Venecijanci izvukli iz vode više mrtvog nego živog i odrubili mu glavu. Taj dio Osmanske flote je okružen i sateran u plićeak i tako praktično izbačen iz borbe. Preostala posada je pobjegla na kopno.

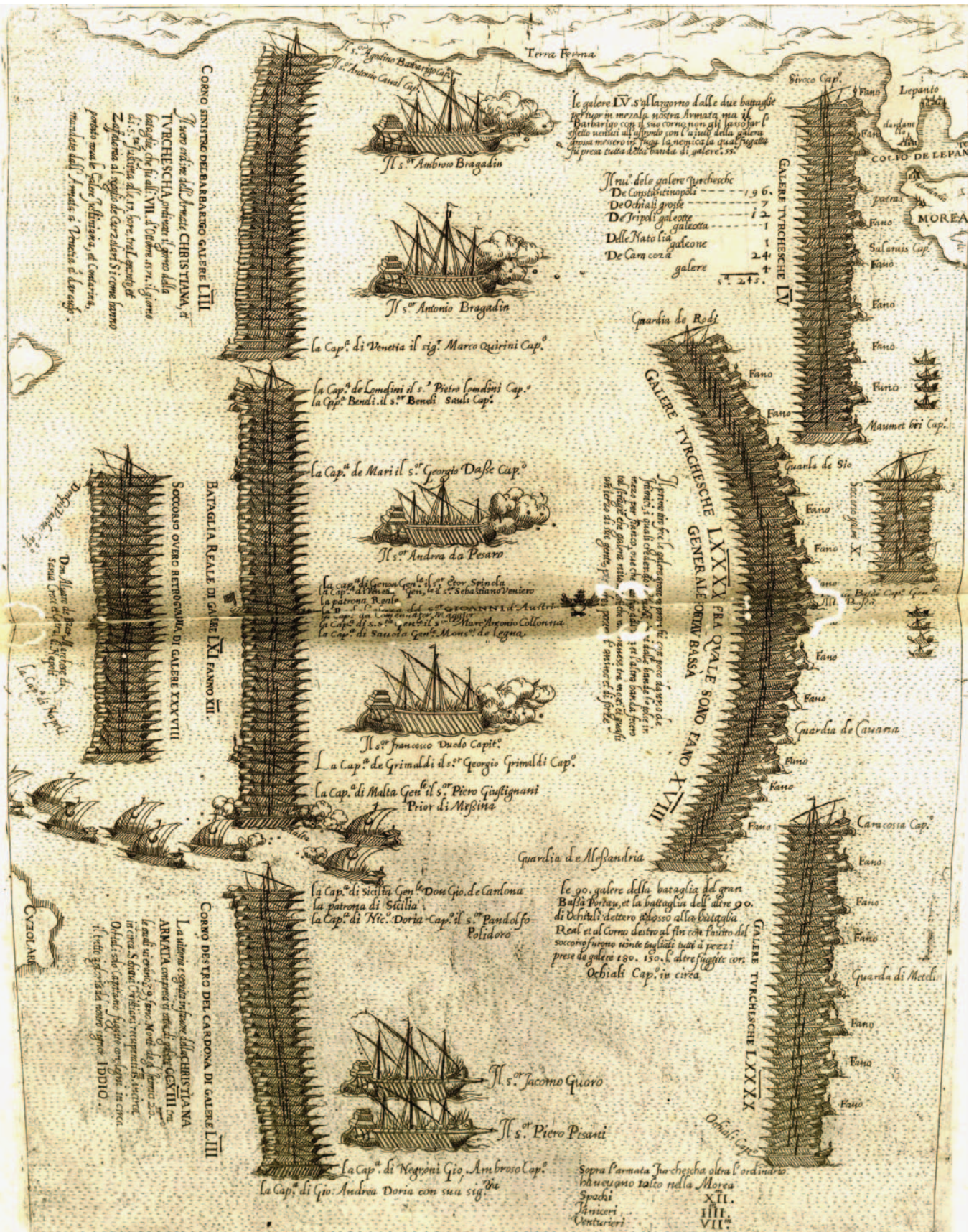
Odmah poslije podneva sudarili su se centri suparničkih flota. *Sultana* je ispalila prvo đule koje je probušilo prednju platformu Don Huanovog *Reala*. Druga dva su prošla visoko iznad glava. *Real*, kojemu su kljun otsijekli prije bitke, mogao je da puca naniže pa je stoga čekao da mu neprijatelj priđe blizu. Takva paljba sa *Reala* je neprijatelju načinila veliku štetu. *Sultana* se potom pramacem zabila u pramac *Reala* zgnječivši sve koji su se našli na njenom putu. I drugi brodovi su se duž čitave linije zabijali jedan u drugog. Bojištem je odjekivala strašna tutnjava, jauci i krici dolazili su sa svih strana. Razvijala žestoka borba prsa u prsa. Nakon trećeg prelaska Španaca na *Sultanu* poslije sat vremena međusobne borbe otpor je počeo da prestaje. Ali-paša je zbog svoje rasakosne odjeće bio uočljiva meta i vjerovatno je pao pogođen iz arkebuze. Španski vojnik odrubio mu



je glavu i nabio na koplje. Preostale preživjele osmanske vojnike Španci su pobili. Oba broda bila su prekrivena leševima i odrubljenim glavama zbog čega su im palube ličile na klanicu.

Na desnom hrišćanskom boku situacija je postala kritična jer je Uldž Ali natjerao protivnika da uđe u haotičnu borbu, primoravši ga da povjeruje da je svoje galije okrenuo prema obali. Kad je Dorija krenuo u tom pravcu, Uldž Ali se munjevito okrenuo suprotno obuhvatajući Doriju s boka. Uslijedili su strašni napadi kojima se herojski suprotstavila i kotorska galija Sv. Tripun Kotorski da bi na kraju bila uništena sa najvećim dijelom posade.

Nakon četiri sata borbe, poslije koje se more u zalivu crvenjelo od krvi, Turci su se povukli sa preostalim galijama. Epiolog 16-vjekovnog pomorskog Armagedona je slijedeći: Flota *Svete lige* izgubila je ukupno 12 galija, od čega četiri sa istočne obale Jadrana: kotorska, rabska, trogirski i creska. Turci su izgubili 60 brodova (175 potopljenih i 12 zarobljenih galija). S te strane poginulo je između 7.000 i 8.000 ljudi. Osmanska strana izgubila je oko 25.000 vojnika, a potopljeno 80 osmanskih brodova, među koji je i 30 koje su Turci sami potopili, dok je 117 galija palo u ruke pobjednika.



Mapa sa prikazom stvarnog rasporeda pred bitku sa nekoliko sporednih napomena koje ocrtauju glavne događaje bitke kod Lepanta 7. oktobra 1571. g. iz kolekcije Nacionalne biblioteke Malte. Mapu je, zajedno sa još jednom, ta institucija objavila u znak sjećanja na 450. godišnjicu ove bitke, kako se navodi u kratkom propratnom objašnjenju, odlučujuće pomorske bitke u kojoj je flota Svete lige sastavljena od koalicije katoličkih država koju je organizovao papa Pije V, porazila flotu Otomanskog carstva u zalivu Patras. Prezentovanu mapu napravio je burgundski graver, kartograf i izdavač aktivan u Rimu. **Antonio Lafreri** (1512–1577). Druga mapa (vidi stranu 28) prikazuje formacije uoči bitke 6. oktobra 1571.

Galija Osmanlijskog carstva

Inženjerski modeli za galije osmanske flote do 700-tih odgovaraju onima iz venecijanskog Arsenala. Ratni brod je bio lake konstrukcije sa jednom palubom koja se nalazila samo 1,5-1,8 metara iznad kobilice.

Nisu se mnogo razlikovali od trgovačkih galija koje su imale samo malo izdignuto korito da bi držale dragocjeni teret.



Pomorstvo

Rječnik

TRADICIONALNA TOPOVNJAČA – (engl. *bomb vessels, bomb ship, bomb ketch*) je naziv za masivan brod napravljen od drveta (galija ili jedrenjak) koji se koristio kao ploveća topovska platforma. Specijalnost takvih brodova je bila bombardovanje (otuda i ime) hicima koji su ispaljivani u balističkom luku, kao što je slučaj kod minobacača, umjesto više-

manje pravolinijskog gađanja, što je slučaj kod klasičnih topova. Za tu svrhu topovnjača je imala jedan ili dva masivna topa čija je cijev bila postavljena ukoso uvis. Šest topovnjača nanijelo je veliku štetu turskoj floti u Lepantskoj bici odmah na njenom početku. U svoju flotu uključili su ih Venecijanci. Napravili su ih preuređivanjem šest golemih, ranije napravljenih, a nikada prije toga upotrijebljenih, trgovačkih galeasa. Venecijanci pritom nisu zaboravili značajnu ulogu njihovog galeona-topovnjače u borbi sa Barbarosinom flotom kod Preveze 1538. godine.



Lepantska bitka dan prije



Situacija u Patraskom zalivu uoči bitke 6. oktobra 1571. g. (greškom napisano 1572) na mapi burgundskog gravera, kartografa i izdavača Antonia Lafrera (1512-1577)